Anul I. Iulie—August, 1907. Nr. 7 şi 8.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 6 cor.; pe o jumătate de an 3 cor. — Pentru România 8 Lei.
Un număr 50 fil.

CERCETĂRI ÎN ISTORIA LITERATUREI BISERICEŞTI.

Catechisul lui Stefan Fogarasy, preot în Lugoj, 1648.

I.

Prima carte românească, tipărită cu litere latine,[1] este opera unui preot român calvin, din Lugoj, cu numele Stefan Făgăraş, sau Făgărăşan şi deoarece era boer din ţara Oltului şi probabil chiar din cetatea Făgăraşului, se numea şi scria şi româneşte pe ungurie Fogarasy.

Cartea bănăţanului Fogarasy nu e lucrare originală. Insuş el ni-o spune în titlu că nu e autor, ci numai tălmăcitor.

Că din ce limbă şi după care autor şi ediţie se traduce, nu ştim. Fogarasy numai atâta spune: «translatus opera ac Studio Stephani Fogarasy Symmistae opidii Lugas Anno 1647 die 18 Decembris».

S'a tipărit la Alba-Iulia în 1648 de către factorul Martin Maior, din Braşov, sub auspiciile lui Acaţiu Barcsai, banul suprem al Lugojului şi Caransebeşului. Formatul e 4 mic. Constă din 48 feţe. O faţă cuprinde 23—24 şire.

Tipărirea e făcută cu două feluri de litere. Poate această circumstanţă a indus în eroare pe dl A. Bunea, de în un loc[2]

[1] Nu numai ca carte, dar şi ca *catechism* e prima tipăritură românească cu caractere străbune; şi curios lucru, *cărţile mai vechi ale noastre,* ce se împrimează *cu caractere latine,* până la una *sunt* toate numai *catehisme* d. e. al lui Piluzio, Roma 1677, Szunyogh, Sibiiu 1709, Dr. Buitul, român iezuit din Caransebeş, Cluj 1703; la Buda în 1780 în 3 ediţii de un anonim. In 1769 la Kalocsa se tipăreşte *evangeliarul* cu litere latine de David Biró, piarist la Sânta-Ana, lângă Arad şi duhovnic la vicecomitele Aradului Bibici.

[2] Aron-Novacovici 354. In alte opere mai noi zice, că e tipărit cu litere numai. V. Epp. 86, 99, Autonom 343. Ierachie 243.

zice, că catehismul din vorbă e «publicat cu caractere cirilice și litere latine».

Numai în un singur exemplar se află [1] cartea lui Fogarasy și acela în mâni străine, în biblioteca liceului calvin din Târgul-murășului-Marosvásárhely în Transilvania la Nr. 6,811. L-a descoperit acolo în 1879 dl Nicolae Densușan. Cipar amintește de acest catehism, dar nu îl cunoaște. [2]

Bucăți excerpte din el se află la Hajdeu, [3] Gaster [4] și I. Nădejde, [5] iară prefața ungurească și românească e reprodusă întocmai în monumentul lui Bian-Hodoș. [6]

Titula cărții apoi iarăș e pusă în trei limbi, ungurește, românește și latinește la pg. 1. La pg. 7 titula românească sună: «Catechismus (Atsaja ej Atsaja) [7] Summa szaú Meduha á ulujtei si a kredinciej Christinaszkoe, kuprinsze en Entreberj si Reszpunsurj szkurtae; si ku adeveratury den szkriptura sventae enterite». La pagina 9 titula e cuprinsă așa: «Catechismus Atsaja ej Atsaja Celul si Percile Christinesta, Evecеturaej szkurte si a Kredincej».

Obiectul e grupat în trei capitole și e întrețăsut cu citate din sf. Scriptură.

«Parte de prima. De prae Nevoja szav Doszada à Omului.

A dovae Parte. Despre szlobozitura omului.

A Trea Parte. Dedetura de kar ketre Dumnedzeu à omuluj szlobodzit de nevoja».

Am accentuat deloc la începutul acestei scrieri, că Fogarasy nu spune dupăce text traduce. Partea mai mare a istoricilor nostri literari țin, [8] că traducerea e după catehismul așa numit heidelbergian. Alții [9] iarăș nedându-le mâna a controla, mai preferă a nu zice nimica, referitor la proveniența operei păstorului lugojan.

---

[1] Descrierea a făcut-o în 1881 în analele academ. rom. ser. 2 t. II secț. 1, p. 116. N. *Densușan.*

[2] Principia, 106.

[3] Cuvente den bătrâni II, 724—726.

[4] Crestomația I, 124.

[5] Istor. limb. și lit. Iași 1886, pg. 379—380, 161.

[6] Bibliografia vech. rom. fascicola II pg. 160—164.

[7] Aceia e aceia, adecă va se zică, trebue că e imitație după ung. az az = sau, altcum.

[8] Călcând în urmele descoperitorului N. Densușan. *Ureche,* Ist. lit. 36. *Arbore,* Ist. lit. 38. Ar. *Densușan,* Ist. limb. lit. II ed. 195 Cnf. Petrus *Bod* † 1769 preot ungur calvin în Ighiu „historia Valachorum“ litograf. de Vinc. Babeș.

[9] *Philippide,* Ist. lit. 51, 75, *Nădejde* s. c. 161, 379—380. *Adamescu,* Ist. limb. liter. 51. *Hodoș,* Ist. lit. ed. II 104, *Sbiera* Dr., Mișcări culturale și literare, Cernăuți 1897 p. 106. Dr. Al. M. *Marienescu,* Luteranizm etc. București 1902 pg. 115.

N. Iorga susţine,[1] cumcă atât acest catechism, cât şi cel rakoczian din 1640 e după: «catehismul sau biblia mică de Alba-Iulia», redactată latineşte de vestitul profesor dela şcoalele înfloritoare[2] de acolo Alstedius. Lui îi secundează Dr. G. Alexics.[3] E greu de constatat, de vreme ce catehisul din 1640 nu se află nicăiri. Până acum îl cunoaştem numai din ediţia a II-a, din anul 1656; şi din răspunsul mitropolitului Moldovei Varlaam din 1645; răspuns descoperit[4] de dl Mangra vicar episcopesc greco-oriental în Oradea-mare, cu ocaziunea vizitei canonice din 1903.

Dl Bunea apoi numeşte cartea din vorbă catehism palatin[5]: adecă regesc, domnesc. Relevăm, că tot catehism palatin e numit şi cel din 1640, la Dr. Vasile Pop[6].

Faţă cu cuvântul catehism, însă terminii heidelbergens şi palatin, sunt termini sinonimi. La 1563 Zaharie Ursinus şi Gaspar Olevian au compus pe seama reformaţilor un catehis. Cartea fù aprobată de către biserica calvină ungară, ca carte simbolică. În 1577 fù tipărită şi ungureşte la Papa prin David Huszár. Lucrarea lui Olevian şi Ursinus în curând ajunse a fi stereotipice numită «catehismul *palatin sau heidelbergens*»[7].

De aici vine cumcă scriitorii nostri numesc mestecat catehismul din cestiune, când de Heidelberg, când palatin. Din combinaţiunile ce se pot face, pare totuş, că catehisul făgărăşan cu cel rakoczian nu e unul şi acelaş cu privire la text. Mai plauzibilă e părerea, că Fogarasy a pus în româneşte textul latin al lui Alstedius. Catehismul lui Alstedius apoi e ştiut că divergiază binişor în privinţa dimensiunii, grupării şi textuării faţă de prototipul heidelbergian.

Opera lui Fogarasy e întocmită pe întrebări şi răspunsuri, ca peste tot mai toate catehismele; metod erotematic.

---

[1] Ist. liter. relig. Bucureşti 1904 p. 144—145.

[2] *Iorga,* Studii şi doc. IV p. 269—270.

[3] Román irodalom tört. 1905 p. 815.

[4] La biserica din Budureasa, lângă Beiuş. Cnf. revist. „Biser. şi Şcoala" Arad, 1903 Nrii 21 şi 22.

[5] V. C. 99, Autonom 344. Aron 354, aici mai zice, că Fogarasy ar fi tradus din ungureşte. Am arătat că din latineşte e traducerea.

[6] Disertaţie despre tipografiile române pag. 21.

[7] Dr. *Rapaics Raymund,* Egyetemes egyh. történelem ujkor III köt. Eger 1886. pag. 181. A bunăoară ca la catolici catehismul roman tridentin.

Terminând acum cu bibliografia se vedem unele altele și despre persoanele cari se amintesc în prefață. De sine înțăles, că biografia neromânului Barcsai numai acolo o relevăm, unde vine în atingere cu vieața noastră publică-politică, bisericească și culturală.

II.

In Lugoj până bine de curând au existat rămășițe din familia Fogarasy. Erau gr. or. și aveau și moșii în Lugoj și apropiere. Acum 30 de ani a fost unul mut. În timpul ultim nu le sporea averea. Se vedea pe ei că sunt nemeși, călcau a domn și nu cercau mediul corespondent social român. Casa vis-a-vis de biserica gr. or. din Lugoj — în strada Timișorii — acum proprietatea aceleeaș biserici și redacția foaei «Drapelul», odinioară otelul poștei, mai apoi «Șuli», a fost cuibul familiar al Făgărașilor, azi stinși[1]. Lugojenii îi numeau «Făgăraș».

Ceice slujesc azi la altariul *«bisericii mari, bisericii românești[2]»,* ar face act evlavios și meritos, față de înaintașii lor, iar față de românimea contimporană și viitoare, ar lucra mângăitor, deobligător și îndemnător, dacă ar scutura colbul gros, de pe catastifele bisericii, și ar istorisì despre faptele și vieața interesantă, a acelor preoți, cucernici și luminați, cari pe vremi, fie de glorie, fie de restriște, aproape singuri, puteau și trebuiau să facă decorul societății române.

Din combinarea mai multor însemnări se poate lua la sigur, cumcă clerul român de prin localități fruntașe, dela orașe și mai vârtos, cel din Caransebeș, Lugoj și Timișoara, era temut de străini; îl țineau ca pe palme. Poporul bănățan la rândul său, i-se închina ca la idoli și profeți trimiși de Dumnezeu. Preoții apoi încărcați de averi și armați cu știință, ce întrecea indigențiile veacului, în care trăiau, se socoteau pe sine de tribunii naturali ai neamului, și ca atari îi vedem eșind pe arenă, de câte-ori era nevoe. Făceau oarecum pe vlădica, pe care nu li s'a dat a-l avea, decât foarte târziu, abia în a II-a jumătate a veacului al XIX-lea. Drept recompensă însă că i-au dus dorul atât amar de vreme, i-se dă românului bănățan din grație vieneză, episcopie națională

[1] Vasile a decedat acum 4 ani, ca subprefect în retragere.
[2] În opoziție cu biserică unită. Așa zice poporul.

în nuanţă, în ediţie dublă, nu pe falnicii ţărmuri ai Dunării, cum se proiectase cândva, ci lângă modestul curs al râului românesc, Timiş [1].

Despre obârşia familiei Fogarasy, mult puţin ce ştim, este a se mulţămì ostenelelor mai noi ale asprului savant Nicolae Iorga.

La începutul veacului al XVI-lea, un boer din ţara Făgăraşului, Făgăraş Işvan, cumpărase în Banatul Oltean o moşie la Jupăneşti, dela vre-unul din boerinaşii Gorjului.

Făgăraş Iştván, se despărţì în grabă de acest dominiu, vânzându-l lui Bărbat Miclăuş, nemeş din Râu-Bărbat, (Ţara Haţegului). Acest Făgăras Iştván, poate fi ceva străbun al predicatorului nostru calvin din Lugoj.

În 10 Decemvrie 1772 la Făgăraş sesizează un «consistorium neunit» prezidat de protopopul din Făgăraş, Bucur Făgăraş, carele la 9 Iunie 1787, continuă încă în protopopie.

În 28 Martie 1791, dăm peste un preot al Făgăraşului «popa George Fogoroşi nemiş». La patru ani după aceasta în 6 Aprilie 1795 se institue în Făgăraş de *gotsman,* (germanizm: omul lui Dumnezeu) curator bisericesc «jupânul Enakje Fogaraşi». În 15 Martie 1808 se mai află în vieaţă.

În 2 Noemvrie 1796 «Nemeşi Ioan Pop Fogoroşi» e dascăl la Făgăraş, ţine strana stângă în biserică. Glasul acestui cântăreţ sună şi peste şasă ani pela 1811. Sâmbria lui era creiţari 6, de tot fumul [2].

La şcoala superioară fondată la anul 1614, de principele Gavrilă Bethlen în Alba-Iulia, învăţau şi tineri români.[3] Se presupune[4] că şi păstorul comunităţii maghiaro-române din Lugoj, Stefan Fogarasy, în acest colegiu şi-ar fi făcut studiile. Tot aşa se presupune[5] cumcă St. Fogarasy era tipul preoţilor acelora, cari funcţionau ungureşte, pe seama nemeşilor români calvini. Pentru calvinii plebei români, erau alţi preoţi, nenobili. Aceştia

---

[1] Pe când Austria era în apogeul măririi sale stăpânitoare în Oltenia şi Sârbia până la Timok, a voit se creeze episcopie la Palanka, ori Moldova nouă la 1738 ca să catolizeze pe cei din Sârbia şi Oltenia. *Şematism. diecez. Lugojului* 1903 pag. 10 şi 16.

[2] *Iorga,* Scris. doc. 1906 tom. XII, I. pg. 185—200 şi pg. XXVII prefaţa.

[3] *Iul. Vuia,* Istor. pedag. Arad, 1887, pag. 8.

[4] *Bunea,* V. E. 85, 86.

[5] *Bunea,* Autonom, 354, V. E. 89 p. 3 şi nota 1.

slujau româneşte; bunăoară ca Herţe Ştefan şi Moisă Pestişel la 1581.

Dl Bunea îl bănue[1] *pe St. Fogarasy cu ajutorare, la traducerea* bună[2] *a psaltirei tipărite în Bălgrad la 1651* prin mitropolitul Simion Stefan.

Nu încape nici o îndoială, cumcă St. Fogarasy a început la versiunea psalmilor lui David. Dar copleșit de alte agende a întrerupt-o. E hotărît însă a isprăvì acest lucru și a-l pune sub teasc. Se spun acestea în prefaţa catehisului. Tipăritu-s'a psaltirea lui Fogarasy și după ce text nu știm!

Critica literară până în prezent nu a putut înșira argumente negative, cari ar exclude posibilitatea, că psaltirea bălgrădană din 1651 să fie fătul predicatorului din inima Bănatului.[3] Poate s'ar obiecta că limbagiul catehisului e prea prost ca să fie identificat cu exacta tălmăcire a psaltirei!? Intre apariţia ăstor două cărţi e un interval de 3—4 ani. Multă vreme pentru un om care vrea și știe să progreseze. Cine s'ar încumeta a cugeta, că un bărbat ca Fogarasy, nu a avut plăcerea a se perfecţiona în stilistica românească. Să nu scăpăm din vedere, că istoria literară aşa dă cu socoteala, cumcă muncitorii psaltirei din chestiune, sunt nu unul, ci mai *mulţi.* Toţi anonimi. Deci uşor s'au putut corecta unul pe altul şi pe toţi apoi Fogarasy.

Mai departe, tot în anul tipăririi catehismului, 1648, pressa din Bălgrad, ne mai dă și «noul testament» al mitropolitului Simion Stefan. *Între limba psaltirei și a noului testament,* zice dl Iorga,[4] *nu e nici o deosebire,*[5] decât aceea, că psaltirea e mai perfectă, ca una ce e întoarsă de-a dreptul din originea jidovească.

Adevărat că biblia lui Sim. Stefan e tradusă de călugărul muntean Silvestru. Mitropolitul însă nu e mulţămit cu succesul

[1] Idem, *Aron* 354, *Bianu-Hodoş* l. c. 164.

[2] *Iorga,* Ist. lit. relig. 172. Sate preoţi 59.

[3] Aceea e cert, cumcă această psaltire e prefăcută după un *manuscris* mai vechiu. *Cipar,* Principia 105.

[4] *Iorga,* Ist. lit. relig. 172.

[5] *Ar. Densuşanu* l. c. 196 din marea asemănare de limbă, ce are testamentul și psaltirea cugetă, că tot unul e traducătorul, adecă ieromonahul Silvestru *Lazăriciu,* Ist. lit. 1884, pag. 68. *Arbore,* Lit. Galaţi 1886 pag. 24. Istoricii literari mai vechi susţineau că mitropolitul Stefan e traducătorul psaltirei. *Popescu,* Ist. lit. Bucureşti 1878, I 27. V. *Gr. Pop,* Lit. rom. I, Buc. 1875, pag. 51. Atunci istoria ţinea pe Simion Stefan de un mare anticalvin.

slab al lui Silvestru. Traducerea e verbală. Simion Stefan înainte de a-i da binecuvântarea, a supus-o unei reviziuni radicale. S'a apucat «a posleduì». *E aproape sigur, că îndreptarea textului lui Silvestru, în bună parte nu e lucrul personal al mitropolitului. I-au fost în ajutor și alții. Stilul bibliei din 1648, seamănă cu al bibliei de Orăștie* din 1582.[1]

Astfel sfânta scriptură din 1648, ca redactată în limba paliei de Orăştie, e cea mai bună formă de limbă românească, în carea s'a turnat nu numai «vr'o parte din sf. scriptură»,[2] dar orice tipăritură, până la celebra biblie de Bucureşti din 1688.[3]

Dacă acuma la coregerea bibliei, Simion Stefan mitropolitul, a avut colaboratori, cu greu ne vine a crede, că el să nu fi reflectat la un personaj ca St. Fogarasy, calvin zelos, ca însuş mitropolitul şi persoană agreată la Rakocy şi la baronul Barcsai. Ştiut este apoi cumcă, G. Rakoczy I a îndemnat pe Sim. Stefan să edeie biblia. Acea biblie, care altcum era tradusă gata încă sub principele Gavrilă Bethlen[4] (1613—1629).

Fiind limba testamentului nou, similă celei din palie, şi aceasta la rândul său, purtând ceva din pecetea particularităţii dialectice bănăţene, natural, că trebue să presupunem, cumcă la testamentul nou şi la psaltire a cooperat cu rol diriguitor şi un bănăţan. Cine poate fi altul acel bănăţan, dacă nu lăudatul Fogarasy.

Superintendentul maghiar Geleji Katona István, la 1640 sfătueşte pe Rakocy, că vlădicul român care va să fie instituit la Bălgrad, să fie obligat a tipărì «*cântările*» traduse pe româneşte, de cari se folosesc cei din Caransebeş şi din Lugoj; să le tipărească şi să le reciteze în toate adunările, înainte şi după predicaţie sau rugăciuni.[5] Adecă slujba românească calvină, să urmeze tipicul coreligionarilor unguri.

Domnii Iorga[6] și Bunea[7] cred cumcă «cântările» din vorbă ar fi «psalmii» lui Fogarasy, și încă «puși în versuri» tot de Fogarasy. Deci nu de Viski ori altul.

---

[1] *Iorga,* Lit. relig. 172.
[2] *Iorga,* Lit. relig. 172.
[3] „Orizontul" Cluj 1906, Nr. 7 p. 32.
[4] *Cipar,* Archiv p. 165, idem Acte Fragmente p. 19. *Lazarici,* p. 39, 68.
[5] *Bunea,* V. E. 88–90. *Iorga,* Sate 336–337.
[6] Lit. relig. 143—144.
[7] „Ierarchia" 243.

Poate că cântările în adevăr sunt bucăţi alese din psalmii lui Fogarasy, căci la reformaţi înainte şi după predică să cântă psalmi. Dar că psalmii acestia, ce se cântau, să fi fost versificaţi şi încă de Fogarasy, n'avem probe. Peste tot nu ştim, dacă cântările acestea sau psalmii erau în proză ori poezie.

Se ştie din literatura maghiară, că sub patrociniul lui Rakocy I s'a compus şi tipărit o carte de cântări; sau mai bine zis, s'au adunat cântări mai întâi de Keserűi Dajka János, apoi de superintendentul Geleji. Titlul cărţii era «Öreg Gradual» = cântări vechi.[1] Tare bine se poate, că cântările bănăţenilor să fie chiar traduceri din «öreg gradual», căci aceşti imni erau recitaţi de Maghiarii reformaţi la serviciile dumnezeeşti.

La 1697 Szenci Molnár Albert, după formă franceză preface psalmii în versuri. «Öreg gradual» apoi pe lângă psaltihia lui Molnár dispare.

Psaltirea aceasta pusă în versuri a avut-o în vedere preotul român calvin din Sântă-Măria, Orlea, (Boldogfalva[2] lângă Haţeg, când în acelaş an 1697 a tradus-o din ungureşte în româneşte, tot în versuri. Traducerea e servilă, pocită, încărcată de arhaizme şi barbarizme. Versificarea tot atât de proastă. Ortografia ciudată, după calapod unguresc. E scrisă cu caractere latine. Se păstrează în biblioteca colegiului reformat din Cluj. A fost descoperită[3] de Dr. Grig. Silaşi. E numai în manuscript. Nu pot afla de ce dl Iorga dă paternitatea psalmilor versificaţi lui Fogarasy şi nu cade de acord cu alţi istorici literari de până acì, atribuind-o şi mai pe departe lui Viski, până nu se vor ivì probe contrare.

Din titula lucrării încă ar părea cumcă Viski nu numai a prescris, dar într'adevăr însuş ar fi tradus şi versificat. Iată-o: «A lui szvent David kraj si prorokul o szutye si csincs dzecs de soltari, cari au *szkrisz* cu menile lui Viski János en Boldogfalva 1697». Imprejurarea, că catehisul şi aceşti psalmi sunt scrişi cu litere şi cu o ortografie ungurizantă, aproape uniformă, e prea puţină dovadă pentru stabilirea identităţii autoratului. Spaţiul

[1] Irodalom tört. Dr. *Erödi* B. Budapest 1876 pg. 48.

[2] Acum Öraljaboldogfalva.

[3] Un studiu despre ea în revista „Transilvania" 1875 Nr. 12—14 şi în „Columna lui Traian" 1883 an. IV pg. 414 *Adamescu*, Lit. 51, Crestomaţie 38. Dr. *Sicgescu József*. A román helyesirás története. Budapest 1906, 93—98; 103—105. *Szabó Károly* „Régi magyar könyvtár" I. Budapest 1885 pg. 344. *Philippide* 52, 82, 117.

de timp e prea notabil întră Fogarasy şi Viski 1647 şi 1697, deci curat o jumătate de veac.

Adevărat, că Fogarasy a putut scrie psalmii săi şi mai târziu şi Viski la 1697 se prescrie numai din nou aceeace el a mai prescris şi până acì, poate că chiar şi mai de multe-ori. Numai, că nu încape îndoială cumcă, Molnar la 1697 şi-a tipărit versificarea. Specialiştii apoi susţin unisono toţi, că psalmii viskiani sunt prefăcuţi după Molnár. Altcum, nu putem eschide acea posibilitate, cumcă psalmii lui Molnár, cari se pun sub teasc în 1697 să nu fi fost deja traduşi şi cântaţi de popor cu 20—30 ani mai înainte. Apoi nu ne dă màna a examina, că ce asemânare să fi fost între textul lui Molnár şi cântările, — poate că chiar psalmi în versuri, — din «öreg graduale.»

Inainte de a termina cu psalmii des amintitului Viski, trebue se relevăm, că în manuscriptul lui, pe lângă cei 150 psalmi se mai află şi nişte «poezii religioase».[1] Cine ar mai putea cerceta şi proba acum, că nu chiar aceste poezii sunt cântările cu cari lăudau calvinii bănăţeni pe Dumnezeu.

Ca de încheiere fixăm, cumcă psaltirea la noi mai fù versificată la 1673 prin mitropolitul Moldovei Dosoftei. Picot a fost de părere, că Dosoftei ar fi uzat la traducerea sa de opera lui Viski.[2] Dacă ar fi adevărată supoziţia aceasta, atunci versificarea lui Viski au fost cel puţin cu 24 ani terminată înainte de a fi dată la tiparniţă. La 1700 iarăşi se pune în versuri psaltirea prin Teodor Corbea. A rămas numai în manuscript. Pentru a patra şi până azi ultima oară,[3] psaltirea fu pusă în versuri la tiparniţa din Braşov la anul 1827 prin connaţionalul nostru din Basarabia Ioan Pralea. Aceste două din urmă sunt inferioare sub tot respectul, faţă de lucrarea lui Dosoftei. In proză psaltirea fù editată de nenumărate ori.

III.

«Chelciugul» cu tipărirea operei lui St. Fogarasy, l-a purtat Acaţiu Barcsai,[4] persoana cea mai ocărîtă în istoria Bănatului.

---

[1] *Lăzărici* 92.

[2] *Ureche* 156,36.

[3] *Ar. Densuşan,* l. c. 277 şi 104 pomeneşte de o psaltire în versuri din Valea-Haţegului *ms.* din 1694. Trebue că e una şi aceeaş cu cea din 1697 a lui Viski.

[4] Românii îi ziceau Borcea Acoş. *Iorga* sate 64.

Pe vremi, până cu doi ani înainte de catastrofa dela Mohács 1526, Bănatul geografic de azi, aproape întreg făcea parte din corpul politic al Bănatului istoric, carele se întindea până la Olt în România. «Bănatul Severinului» sta sub suzeranitatea Ungariei. Voivozii Munteniei nu odată și l-au supus sieși. La 1524 dărâmând Turcii Severinul, apune pe vecie Bănatul Severinean; încetă și demnitatea banului, care era în Ungaria a 3-a persoană după rege.

Pe partea dincolo de muchea carpaților, încep a stăpânì banii craioveni, tributari domnilor muntenești. Laturea dela Orșova încoace, numită Bănatul,[1] scapă ca prin minune a fi ocupată de Turci. In vreme ce grosul patriei geme sub jugul păgân mai bine de un veac și jumătate, restul țării, Bănatul Caransebeșului și Lugojului, se împărtășește de robia comună abia numai un sfert de veac, și și atunci numai cătră capătul domniei turcești. Bănatul se îngremiază la Ardeal și i-se institue ban propriu de principele Ardealului. Banul rezida la început în Caransebeș, apoi în Lugoj. Ambele cetăți regești cu mari prerogative.

Cheltuitorul catehisului din 1648 banul A. Barcsai, e ultimul ban al Bănatului ungurean. Cu el deodată se stinge bănia și cu ea și organizația națională alor șapte districte române bănățene, pentru a nu mai fi reactivată în forma istorică nici odată.

Acațiu Barcsai e de obârșie română din satul Bârcea-mare de lângă Deva. Fù instituit ban la 1644 prin principele de atunci George Rákocy I. Adeseori îl întimpinăm cu titula de *proto*-ban. «Principele zice despre dânsul, că i-a fost camerar, că s'a distins prin moralitate și cumpăt și ca diplomat i-a făcut servicii bune, iar acum ridicând arma întru apărarea libertății a excelat pe câmpul de luptă».[2] Rákocy al II-lea (1648—1658) l-a mai pus și comite-suprem la 1654 peste comitatul Hinedorii și l-a trimis în solie adese pe la voivozii români,[3] căci parecă știa bine românește, apoi și în Stambul.

Un înaintaș al său în demnitatea de ban, și negreșit rudă lui, Andrei Barcianus la 1598 a bătut cumplit pe pașa Timișorii Soliman, carele voì să ocupe cu orice preț Lugojul.

[1] Se mai numea, Timișana, Bănatul Timișan, ori catechsochen *Bănat.* Ungurește Temesköz, Délmagyarország. Voivodina sârbească.

[2] *P. Drăgălină,* Din istor. Bănat. Severin. Caransebeș 1890, II 138.

[3] *Iorga,* Lit. relig. 144.

Acest Andrei Barcianus a sărit în ajutorul lui Mihaiu Viteazul, când acela se războì cu Basta la Mirislău în 18 Septemvrie 1600.[1] A sosit însă prea târziu cu lugojenii, caransebeșenii și lipovenii săi și așa viteazul voivod îndură pentru primaoară bătaia.[2]

Acaţiu Barcsai dacă nu ar fi ambiţionat după principatul Transilvaniei și nu cocheta către sfârșit cu Turcii, istoria, acest judecător imparţial îl alăturà lângă banii de bună amintire. Barcsai a mijlocit la principe (1654) și apoi la dieta din Cluj (1655) ca economii autohtoni din Lugoj, să fie scoși din starea de clăcași — iobagi — și militarizaţi[3] ca călăreţi.[4]

Marele vizir Mohamed Kőprili s'a înţeles pe sub mână cu Barcsai, că îl va pune în locul lui G. Rákoczy II. mazilit deja cu un an înainte în Septemvrie 1657, căci în Francisc Rhédey, comitele suprem al Marmaţiei, ales în Noemvrie 1657 la Alba-Iulia de principe, nu avea nici o încredere. Altcum pe Rhédey îl prefugărì Rákocy și se reîntegrà de nou în domnie pe la începutul anului 1658. Însă armele turcului fac nimica din ţară. Rákocy fuge la codrii. Jenopolea la 2 Septemvrie 1658, capitulează fără rezistenţă. Tătarii pustiesc Ardealul. Staturile se îngroziră și din sfatul luat la Şinca-mare, trimit o deputaţiune la Kőprili în Jenopolea-Borosjenő ca se trateze despre pace. In fruntea deputaţiei era banul Barcsai. Instrucţiunea ce o aveau era echivocă și vagă.[5]

---

[1] *Dr. G. Popoviciu,* Ist. rom. bănăţeni. Lugoj 1904, pag. 246.

[2] *Drăgălina* II 80. *Pesty Frigyes,* Krassó vármegye, II. partea I. pag. 334. A szörényi bánsád vol. II. 146.

[3] *Drăgălina,* II 138—139. *Popoviciu* l. c. 254. *Pesty,* Krassó I, II 344—5.

[4] Despre Lugojeni la anul 1536 a scris Nic. Oláh, primatele de Strigon. român de origine și rudă cu Corvinii, „că toţi sunt militari excelenţi". Nic. Oláh mare umanist a seclului al XVI-lea, a scris între altele un op geografic istoric despre Ungaria, unde vorbește despre români și locurile locuite de ei „Hungariae descriptio, Atilla, Chronicon suae aetatis", edidit *Koller* Vienae 1763. La 1548 scrie lui Nic. Oláh împăratul Ferdinand despre originea Românilor și a lui Nic. Oláh. Tata lui Nic. Oláh a fost Stefan sau Stoean, descendent din neamul voivozilor Munteniei și văr primar cu regele Matia. Pe timpul lui Vlad Călugărul, Stefan a fugit din ţară și s'a așezat în Orăștie unde a ajuns jude. Pe lângă Nicolae, Stefan avea un fiu mai mic, Matei, care fiind încă în vieaţă Stefan, ajunge și el jude în Orăștie. Genealogia lui Oláh vezi Iorga: „Contribuţiuni la istor. Munteniei" pag. 2, nota, totul e nesigur. *idem* Sate 112—113, 114, Lit. rel. 96. La 1505 Stefan Oláh în fruntea unei oaste în majoritate compusă de români bănăţeni a bătut pe săcuii revoltaţi contra regelui. Un Blaș Oláh la 1521 se distinge apărând cetatea Bălgradului sârbesc. *Popoviciu* 210, 213. *Drăgălina* II. 92, 93. *Engel,* Ist. Rom. Moldov. I. 47 și *Dr. Grama* ist bis. unit. pag. 64.

[5] *Fessler,* IV, 287.

Desbaterile s'au deschis în 7 Septemvrie și s'au mântuit în 14-lea a aceleeaș luni. Dintre cele patru puncte de învoială la care ajunseseră, pe noi ne privește numai cele două din urmă: 3. Lugojul și Caransebeșul trec pe partea Porții; 4. Din venitele acestor ținuturi, cari la olaltă cu satele și cu clăcașii lor, se despart de Transilvania și se încorporează sandjacului (tractului) timișan, se trimit anual 15,000 galbini în tip de elemozină la Meka și Medina.

Se poate ca tratativele să nu fi ținut șapte zile, ci mai puțin, căci deja în 12 Septemvrie Barcsai trimite epistolă bănățenilor săi, ca să se învoească la desfacerea din vorbă, că altcum vizirul nu pune pace. Insă orice demersuri numai atunci se pot privì de definitiv încheiate, când se signează convențiunea. E cert apoi, că actul diplomatic e dresat și sancționat cu două zile mai târziu — deci în 14 Septemvrie — ca și advertismentul dat districtelor. Așa Barcsai când scrie, pune pe conducătorii bănățeni în fața faptului complinit. Inainte de a lua această extremă hotărîre, nu s'a conzultat cu districtele. Nu putem presupune, că ar fi fost timp fizic de ajuns, că un cursor din tabăra Boroșineului să fi fost în stare a aduce la Lugoj și Caransebeș, ori și numai la Lugoj, zapisul lui Barcsai din 12 Septemvrie și apoi optimații de aici să se fie conzultat și trimis răspuns așa, ca banul să-l aibă la mână pe timpul iscălirii decretului laș și trădător.[1]

Barcsai, *Iuda Bănatului,* tocmai în acea zi, în care iscălì și ratifică vânzarea nevinovatelor suflări creștinești, adecă în 14 Septemvrie 1658, drept preț al târgului își câștigă principatul Ardealului, luând în primire insigniile domnești, din necuratele mâni ale acelui păgân, la picioarele căruia a aruncat de așternut, două din cele mai frumoase regiuni românești. Dela marginea Ardealului și până la capătul Bănatului văzduhul era clătinat de țipetele și blăstemele poporului, dinaintea cărora Bacsai după un an de zile se refugiază la pașa Timișoarii, de unde în 6 Octomvrie 1659 are obrazul a îndemna din nou desperatele districte să se închine semilunei.[2]

---

[1] *Drăgălina* II 139—144. *Popoviciu,* 254—259.

[2] *Fessler,* IV, 290.

In acest chip ajunge fără strop de sânge Bănatul în ghiarele turcului. Oarde tatare erau aşezate între Lugoj şi Caransebeş şi aşa locuitorii acestor districte se lăsară sorţii. Dieta, ţinută la începutul lui Octomvrie 1658 în Sighişoara, neavând în cătro încuviinţează tractatul mişelesc. De regretat este, că la pacea din 1664 încheiată la Vasvár, în numele împăratului Leopold, din nou se aproabă şi întăreşte totul în statul quo. Dacă diplomaţia Austriei era acì mai energică districtele române se puteau recâştiga fără vărsare de sânge, aşa adecă cu apucături diplomatice, cum a întrat şi turcul în posesiunea lor. Intrelăsându-se acest răsboiu diplomatic a trebuit să urmeze cel cu armele, în carele vulturii imperiali după trei decenii de robie la 1688 curăţă Bănatul de întunerecul semilunei.

Indatăce Barcsai [1] vândù Bănatul, o bună parte a nobilimei luà lumea în cap şi se resfiră prin Ardeal. Dieta din Turda 1659 poartă grije de aşezarea lor, iar cea din Alba-Iulia 1675 îi scuteşte pe trei ani dela dări.[2] Cu un veac înainte la 1552, când a căzut Timişoara în mânile turcilor, nobilimea noastră tot aşa s'a resfirat ca acum; trecând la catolici şi reformaţi s'au pierdut pentru naţiune. Care s'a dat sorţii, cu timpul s'a topit în ţărănime. Mulţi români cari erau la şes, s'au tras spre munţi. După vederile coranului pământurile ocupate cu forţa armată sunt proprietatea padişahului. Se dărueşte cui vrea. Drept de proprietate, liberă strămutare, privilegii nobilitare, în ţările cucerite turcul nu recunoaşte. Oricine să fi fost, de ori şi ce fel de rang, devine iobagiul spahiului otoman. După izgonirea turcilor, unii dintre coborâtorii nobililor pribejiţi au ţinut o adunare în 31 August 1688 la Caransebeş şi de acolo au ales o deputaţie care să meargă la Viena să revindice averile şi prerogativele nobililor, avute înainte de invaziunea turcească. Reclamările au avut puţin rezultat.[3] In împrejurarea aceasta aflăm răspuns la aceea întrebare, că de ce nu se află familii nobile române în Bănat, pe când în veacurile înainte de domnia turcului, ceata nobililor era o corporaţiune aşa de distinsă, încât fără consenzul lor nici regii Ungariei nu puteau face donaţiuni de moşii bănăţene străinilor.

---

[1] Biografia lui e scrisă în revista istorică „Szazádok“

[2] *Drăgălina* III, 13. *Popoviciu* 257.

[3] *Popoviciu* 196, 217, 237, 258, 259, la locurile acestea sunt indicate izvoarele şi autorii cari probează datele. *Drăgălina* III 11—14, 52 nota, 127—128.

Dar se căutăm pe principii rivali acolo unde s'au dus ei. Barcsai la Timișoara turcului și Rákocy la codrul verde. De grabă s'a scoborât de acolo. Nu i-a fost ursita să se încânte de draga libertate voinicească. Mai bucuros se lăsa stăpânit de dorul măririi deșarte și ispitește încă odată norocul armelor. Face ce face și strâmtorează pe Barcsai la Sibiiu și acolo îl ține câteva luni [1] începând din Decemvrie 1659.

E de însemnat, că în luptele acestea românii ardeleni prindeau parte lui «Racocea», carele era sprijinit și de Austria. Principii români Constantin Basarabă,[2] Mihai Radu din Muntenia, și Gheorghe Stefan cu Gheorghe Ghica din Moldova încă tot mereu trimiteau ajutoare partidului Rákocyan.

Referitor la Ghica trebue se relevăm, cumcă odată a sărit și în ajutorul lui Barcsai, trimițându-i 1000 de oșteni sub comanda spătarului Nicolae Milescu.[3] Pare, că aceasta e o simplă răzbunare, pentrucă în o vreme Rákocy II părtinia nizuințele lui Mihai Radu domnul Munteniei, de a scoate pe Ghica din domnie și a-l înlocuì cu Costantin Basaraba, mazilul principe al țării românești. Ajutorul lui Milescu trebue că a sosit pe la capătul anului 1659, când adecă Barcsai era strâns în inelul tras de Rákocy în jurul Sibiiului.

Tot în acest timp a cerut Rákocy sprijin dela cazacii Rusiei, trimițând în solie un preot român. Când se înapoia cu bună făgăduință către casă acest preot — sacrificulus — voda moldovean, amintitul Gheorghe Ghica, îl prinde și îl predă turcilor.

In urma celebrului cronicar Șincai [4] istoricii noștri [5] țin, că acest preot nu e altul decât mitropolitul Sava Brancovici, carele diplomat cum era, a luat bună pildă dela clerul calvin [6] și s'a alăturat și el cu poporul său la facțiunea lui Rákocy.

Poate la această călătorie face aluziune soborul din 1680, care caterisește pe Sava zicând: «că din ce pricini, inctul Sava

---

[1] *Iorga,* Sate 64-67, Lit. rel. 175. *Popovici* 255.

[2] *Xenopol* Ist. rom. 138.

[3] Literatura noastră spune, că Milescu în Țărigrad a lucrat la traducerea bibliei de București (1688). *Iorga,* Lit. relig. 203 și nota 4, nu admite.

Despre ajutorul lui Ghica vezi Miron Costin 361 la *Iorga* l. c. 175 cu nota 2.

[4] Cronica la anul 1660.

[5] *Iorga,* Sate 68. *Mangra,* Sava Branc. Arad 1906 pag. 62, *Bunea* V. e. 120, idem Sava Br. 69.

[6] *Bunea,* Sava 68, după Pokoly József „az erdély ref. egyh. tört. II. 242.

va fi ştiind, a fugit *în părţile turceşti»* şi acolo a lăsat să i-se aducă concubina sa Catarina Temesvári, muiere cu bărbat şi carea îi era lui rudenie şi cu carea a avut şi un prunc.[1]

Concedând, că Sava a fost solul lui Rákocy prins de Ghica şi dat pe mânile turcilor, această robie pe lângă societatea Catarinei a putut fi uşoară sau şi grea, dar la tot cazul mult nu a durat; căci de pornit a pornit din Ardeal cătră finea anului 1659, dupăce iscălise mai înainte sârbeşte în Belgrad pentru Bistriţeni o sentinţă românească. In 18 Aprilie anul următor îl aflăm deja în Ardeal, regulând o afacere matrimonială.[2]

Faimosul mitropolit deşì era aderent fervent al lui Rákocy, în intervalele când aceluia îi mergea rău se apropia cu mare încredere de celalalt stăpân, pe carele cu puţin înainte îl hulia.

La începutul anului 1659 Barcsai ţine dietă în Bistriţa. Sava e în călcâiul domnului său şi cere ca să îi reînoiască şi confirmeze[3] decretul de vlădică liberat de G. Rákocy II la 28 Decemvrie 1656. Acesta nu numai că întăreşte denumirea lui, ci ca să-l câştige pe el şi pe supuşii săi români, cu datul Deeş 9 Ianuarie 1659, îi adnexează şi ţinutul Făgăraşului spre păstorire, ţinut, care Rákocy nu i l-a fost dat.[4]

Dl Mangra în opul seu: «Mitr. Sava II Brancovici» susţine, că «şi Făgăraşul a fost predat de Rákocy lui Sava, deşì în diplomă nu stă pus explicit».[5]

Dl Bunea carele a pus în vârful acului toate cele ce a combinat Mangra, la această afirmaţiune nu a reflectat, ori că i-a scăpat din vedere, ori că nu a voit.[6] Noi însă o ţinem mult mai însemnată, decât să o putem lăsa nefixată şi nerectificată.

In 15 Martie 1659 din Bistriţa, principele Barcsai, la rugarea lui Sava şi a protopopilor scuteşte clerul român de zeciueala din vite şi producte,[7] adecă se ratifică decretul dat la 1653 al episcopului Daniil. Iară peste 15 zile, la 20 Martie 1659 tot din

---

[1] Vezi la *Mangra* l. c. la adnexe pag. 170 sentinţa de depunere.
[2] *Iorga,* Doc. Bistriţei, II pag. 9, 10.
[3] La schimbarea domnitorilor, drepturile trebuiau prenoite.
[4] *N. Dobrescu* Fragmente pag. 36—38 adnex II.
[5] *Bunea,* Sava 99.
[6] Pag. 60, 64.
[7] *Cipariu,* Arhiv 571.

Bistrița scutește preoțimea din districtul Făgărașului de darea capului,[1] rămânând a da numai onorările[2] domnilor de pământ.

Dragostea între Barcsai și Sava în vara anului 1659 trebue că a încetat, căci începuse a se îmbunătăți situația lui Rákocy. Poate Barcsai îl va fi și destituit, căci pe timpul când era asediat Sibiiul, denumește episcop, ori că numai reînoește denumirea unui Gherasim-Ghenadie III, care pare că era deja instituit de episcop pe la anul 1654.[3] Ghenadie prohodì cu mare pompă[4] pe nobilul Petru Balmocz de Szamostelke, mort la 25 Aprilie 1660 pe timpul încunjurării cetății Sibiiului. Fù astrucat în cimiteriul mănăstirii S. Elisaveta, cimiter catolic, în care însă clerului român, întrând nu i s'a mai dat voie a face ceremonii.

Ghenadie III în o scrisoare a sa din Iulie 1659, trimisă Bistrițenilor, întărește o judecată adusă de Sava, pe care îl numește predecesorul său. Deci îl privește mort, ori lipsit de demnitatea vlădicească. Ghenadie se întitulează acì «arhiepiscop de Belgrad, Maramurăș și a toată țara Ardealului».[5]

Despre Ghenadie omul lui Barcsai mai aflăm, cumcă în 1659, a hirotonit întru preoți în Belgrad pe doi tineri din Brașov: Vasilache și Vâlcul.[6]

Boerii Făgărașului cer la *craiul* Barcsai inviațiuni cum se purceadă. Li-se dau poruncile marelui vizir traduse de un preot român aflător în cetate. Poate e tot vlădica lui Barcsai. Barcsai trimite din închisoarea sa pe românul Petru Buday în țara românească și la pașa de Silistra, în niște daraveri politice.

Intre ceice loviau zidurile cetății era și un popă al Hunedorii Chirilă «Ciurulă», «ticălosul de popă Czürüki» îi ziceau oamenii lui Barcsai. El comanda vre-o 600 de flăcăi, toți români. Au atacat Hunedoara, taie corespondența Sibiiului cu Deva, prinse pe nemeșul Nic. Zolyom și incendiè Deva. La porunca lui Rákocy merse în părțile Băii de Criș, ale Orăzii și Beiușului,

---

[1] *Dobrescu* o. c. 39.

[2] Analoage cu darea din România numită *„boeresc"*.

[3] *Bunea,* V. e. 110, 111, 119, Sava 67,.68, Ierarhia 241.

[4] *Iorga* Sate 67. In bibliot. Academiei din Pesta este un jurnal, despre asediarea Sibiiului, acolo se zice, că episcopul care a prohodit pe Balmocz e *„ales aici in Sibiiu"*.

[5] *Iorga,* Soc. Bistr. II. p. 9 n. 176.

[6] *Stinghe,* Ist. bis. Scheilor. Brașov, pag. 10. Hirotonirea n'a putut fi în Decemvrie 1659, căci în Belgrad era Sava atunci, iar Ghenadie cu Barcsai închiși la Sibiiu.

promiţând nemeşie celor ce se alătură la Rákocy. Trecând în sfârşit prin Zlatna şi Aiud, îşi află moartea în lupta avută cu turcii pe câmpia nouă atât de fatală, a Turzii.[1]

Lui Rákocy îi suride încă odată Fortuna, dar şi ultima oară. Barcsai văzând că nu răsbeşte, abzice de tron. Dar turcul nu cedează. In lupta din 22 Maiu 1660, dată între Feneş şi Gilău, Rákocy cade, şi lovit de 4 rane grele fù dus la Oradea-mare, unde peste 2 săptămâni la 8 Iunie închide ochii.[2]

Revolta civilă nu încetează cu moartea lui. Partida opune acum lui Barcsai pe Ioan Kemény. Barcsai după obiceiul său de a se însinua turcului, îi tradează acum Oradea. Nemeza însă îl ajunge. Pretendentul Kemény pune mâna pe el şi pe fratele lui şi îi ucide lotreşte la Râpa.

Poarta ordonă alegerea de principe la Murăş-Oşorhei. Puţini electori s'au prezentat. Turcul nu ştia pe cine să-şi pună. Puţin a lipsit că nu s'a ales un preot sas. Atunci i-a pleznit cuiva prin minte, că în satul vecin Ebesfalva ar fi o persoană potrivită pentru umbra principatului transilvan. Astfel fù instituit în 12 Septemvrie 1661 Mihai Apaffy, carele nu va fi visat că o să ajungă cândva domnitor.

Staturile au insistat pe lângă Kemény ca să aibă sufletul de a cruţa frânturile ţării şi să renunţeze, dar nu s'a dat plainic, încrezându-se în ajutorul împăratului. Armele au decis în 22 Ianuarie 1662, când la Sighişoara paşa Mehemed îl învinge. În fuga sa, cade de pe cal şi fù dripit.

Sub domnirea lungă a lui Apaffy Ardealul s'a recules. Apaffy este cel dintâi principe pământean care nu menajează graţia Porţii. El bate calea pentru alăturarea la împăratul; ce se şi întâmplă după moartea lui. Sub el s'a terminat cartea de legi, numită «*compilatae*» constitutiones, adecă legi *adunate* în una; iar sub G. Rákocy II, s'au strâns legile, făcute în Ardeal, dela timpul când s'au rupt de către Ungaria, până la el, şi li s'au dat numele de «*aprobatae*» constitutiones, va să zică legi *întărite*.

Atâta sunt de drepte acestea faţă de poporul românesc, încât li-a mers vestea, că:

---

[1] *Iorga* Sate 65—66. *Bunea,* V. e. 120, Sava 69.

[2] G. Rákocy II ca principe al Ardealului îşi mai lungea titulatura sa şi cu predicatul de *„comes et banus Severinensis"*. *Bunea,* Autonomia 314.

«Cu aprobata şi compilata
Spânzurară pe tata».

După moartea lui Rákocy II, se vede că mitropolitul Sava Brancovici, iarăş s'a dat pe lângă Barcsai, căci Maria, doamna lui Grigore Ghica, voivodul ţării munteneşti se adăpostise în Ardeal.[1] Aceasta s'a întâmplat în restimpul din Septemvrie 1660 până la August 1661. Turcii au pretins estradarea ei, şi Barcsai nu era acel personagiu, cumcă pentru o femeie fie chiar şi de rangul lui să se strice cu binefăcătorii. Ce putù face era numai să uşureze spaima principesei şi aşa recercà pe Sava să meargă şi să o mângăe cu vorbe şi pilde din sf. scriptură, carea altfel «s'ar fi spânzurat fără îndoială».

Se pare, că activitatea lui Barcsai, a avut bunicică înrâurinţă şi asupra culturei poporului român.

Văduva lui G. Rákocy I, bogătana şi influenta Susana Lorántffy, la îndemnul şi instrucţiunile date de baronul Barcsai, în anul 1657 a înfiinţat în Făgăraş, în centrul moşiilor sale o şcoală universală, un fel de universitate de ordine inferioară; în care se tracta dela rudimentele cunoştinţelor şi până departe la un fel de ştiinţă teologică, pedagogică şi alte discipline, ce bunăoară se explică azi în gimnaziul inferior. In ţara Oltului preoţii şi dascălii se puteau recruta numai din ceice au trecut prin această şcoală. Deosebită atenţiune se dă cetitului şi scrisului şi învăţării religiei în limba românească. Se propunea, dupăcum era şi natural pentru vederile acelui veac, şi limba diplomatică, adecă latina.

Pentru şcoală principesa a întemeiat opt burse. Rectorului i-se dădea retribuţiune 40 fl., 25 vedre vin, 80 vedre bere, 16 gălete de grâu, 2 porci, 2 caşi, 25 cară de fân. Dela boerii români i-se asignară 50 de fl.

Dl Bunea zice,[2] pe baza lui Pokoly, că Barcsai ar fi *întemeiat* şcoale la Lugoj şi Caransebeş.

Mie mi-s'ar părea, că Barcsai ar fi desvoltat şi augmentat numai şcoalele din capitalele bănatului său.

Ştim pozitiv din epilogul paliei de Orăştie 1582, cumcă la Caransebeş era înainte de stăpânirea lui Barcsai ceva şcoală, mai

[1] *Iorga,* Sate, 69, după analele lui Ioan Bethlen.
[2] Sava 62. Documentele privitoare de şcoala Făgăraşului sunt în archiva biser. ref. din Făgăraş.

înaltă ca elementară; acolo funga Efrem Zăcan,[1] ca «*dascăl de dăscălie*», deci preceptor de pedagogi și teologi; fiind în acel timp preoția și dăscălia rurală împreunată în o persoană, și cvalificarea a trebuit să fie unitară.

Poate astfel, ca cea din Caransebeș, să fi fost și școala din Lugoj!? Ele liferau pe dascălii și păstorii români calvini, ori mai bine zis, numai calvinizanți de satele bănățene. Ar fi foarte interesant a se ști, cumcă școalele din rezidențialele băniei, stat-au pe un nivel egal cu cea din Făgăraș, ori că de nu au stat din început, apoi cel puțin la finea băniei au fost în acea stare, în carea a fost cea atunci creată din Făgăraș, a cărei organizare acum mult puțin ni-e cunoscută. Dacă școalele din amintitele orașe bănățene, sar putea echipara întru toate cu cea nouă din Făgăraș și acesteia i-ar fi servit de mustră, atunci putem preconiza teza, că *vieața culturală a românismului bănățan e cea dintâiu vieață culturală națională română.* Nici mai veche, nici mai intensivă și extensivă ca aceasta, cartea neamului nostru nu a putut până acuma nota.

Școalele vechi, despre cari se amintește în București, 1563 și 1581, sunt școale inferioare și nu sunt mai vechi ca «dăscălia dăscăliilor» din Caransebeș. *Academia* lui Despot Vodă din Cotnar 1562 era slavonă, tot neromânească a fost la început și academia lui Vas. Lupu din Iași 1642.

Școala din Făgăraș nu a apus cu fundatoarea sa la anul 1660. Ba trecutu-ia renumele și peste granițele țării, căci pe la 1677 vedem,[2] cumcă o cercetează Ionașcu din Moldova, «spre a învăța gramatici».

La Lugoj întimpinăm pe la anii 1774—1776 o școală, la care era dascăl «*al Grecilor*» Ioan Constantin.[3] Plata lui era fabuloasă, pentru acelea timpuri, 900 de lei avea la an. Nu știu cum aș înțelege expresiunea «dascăl al Grecilor»? Poate al neguțătorilor, ori al macedo-românilor, cari erau mulți în Lugoj în o vreme. Familia Panaiot era macedo-română, tot așa neguțătorii Popoviță, Jova Cătruscă, stânși toți acuma 40 ani.

---

[1] Cnf. *Pop* „Orizontul" Cluj 1906 Nr. 7 pg. 34.
[2] Revista pentru istor. arheolog.-filolog. an. II, fasc. I, pag. 138.
[3] *Iorga*, Studii documente, XII, anul 1906, pag. 93.

Dl Popovici în Istoria Românilor bănăţeni încă susţine, că în Lugoj a existat din băbăluc şcoală.

Incheiem acest capitol din istoria culturală a românilor bănăţeni cu acea teză, că primele urme de vieaţă politică românească se află în străvechea constituire a celor opt districte bănăţene, nu altcum şi începutul unei vieţi culturale, tot în părţile banatice se face. E şi natural. Aici s'a plămădit neamul dacoromân. Eghemonia neamului românesc a trecut de mult la alte regiuni româneşti. *Gruia.*

DESVOLTAREA ISTORICĂ A ANULUI BISERICESC.

Conţinutul anului bisericesc.

Într'un articol premergător [1]) am fost ajuns a constata că anul bisericesc cuprinde în sine acelaş period de timp (365 ev. 366 zile) ca şi anul tropic ori ca cel civil, numai cât este considerat ca o înşirare în ordine a tuturor sărbărilor religioase statorite de biserică ca suprema autoritate în materii religioase şi de practica bisericească. Aceste sărbări, dimpreună cu ritualele lor, precum şi cu ceremonialele, ce le însoţesc, formează şi conţinutul anului bisericesc. În aceste sărbări biserica ne pune în vedere de-oparte tot trecutul său, iar de alta întreagă opera mântuirii dimpreună cu toate lucrările şi cu toate întâmplările, ce aceleia i-au premers sau i-au urmat. Şi anume: timpurile şi lucrările premergătoare şi pregătitoare pentru mântuire, biserica ni-le pune înainte în pomenirile, ce se fac întru cinstea patriarhilor şi a profeţilor; opera şi timpul mântuirii în sărbările ce se fac întru pomenirea momentelor însemnate din istoria vieţii Domnului nostru Iisus Christos şi sfintei Născătoare de Dumnezeu; toate cele următoare mântuirii în sărbările întru onoarea apostolilor, a sfinţilor peste tot şi a sfinţilor părinţi ai bisericii. Ba încă ceva şi mai mult. Biserica ni-le pune toate aceste înainte şi ni-le arată nunumai în decursul unui an, ci, deşi mai pe scurt şi în rezumat, chiar şi în ritualul şi ceremonialul religios al unei zile, deoarece, după însemnarea sa simbolică, însăratul (vecernia) cu pavecerniţa ne desfăşură înaintea ochilor minţii noastre lucrările

[1] A se vedea Rev. Teol. Nr. 2 pag. 38.

cele pregătitoare și premergătoare mântuirii, orele și sfânta liturgie, chiar întreagă opera mântuirii, iar serviciul tainelor și toate celelalte rituale aplicate pentru mulțămirea trebuințelor religioase ale creștinilor, ne desfășură lucrările, cari, ca consecințe, însoțesc opera mântuirii. Și când se fac toate acestea, biserica, având în vedere chiar pe credincioșii săi și trebuințele lor, mai face o deosebire și relativ la însămnătatea momentelor istorice ce se pomenesc, deosebind adecă întâmplările mai momentoase din punct de vedere istoric de cele mai puțin momentoase de o parte, iar de alta faptele mai însemnate, sub raport religios, de cele mai puțin însemnate.

Pe cele dintâi poruncește să le prăznuim cu deosebită solemnitate; dela credincioși cere ca ei să se abțină dela lucruri fizice, să ieie parte la sfânta liturgie și să asculte învățăturile ce li-se predau și predica obicinuită. La pomenirea întâmplărilor mai puțin însemnate, credincioșii sunt dispenzați de aceste obligăminte, impunându-li-se numai anumite acte de evlavie și religiositate. În chipul acesta s'a făcut încă dela început deosebirea între zilele de sărbătoare (sărbători) și între așa numitele zile ale săptămânii. Vom tracta mai întâi despre zilele săptămânii, apoi despre sărbători.

Zilele de săptămână. — ***Duminеca.*** În sf. scriptură a V. T. ni-se dă dovada cea mai învederată că cea mai veche zi de sărbătoare a fost Sâmbăta, care cuvânt atâta însemna cât zi de odihnă. «*Și a săvârșit Dumnezeu în ziua a șasa lucrurile sale, care au făcut și s'a odihnit în ziua a șaptea de toate lucrurile sale... Și a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și o a sfințit pe ea.*» Și această zi a șaptea este Sâmbăta.

Pe temeiul acestor cuvinte Sâmbăta la Izrailteni, chiar și înainte de poruncile primite în muntele Sinai, a fost zi de sărbătoare observată cu strictețǎ. Prin poruncile primite în muntele Sinai sărbătorirea acesteia se impune în mod obligator. «*Adu-ți aminte de ziua Sâmbetei și o sfințește pe ea. Șase zile lucrează și fă toate lucrurile tale, iar ziua a șaptea este Sâmbăta Domnului Dumnezeului tău: să nu faci întru acea zi nici un lucru, nici tu, nici feciorul tău, nici fata ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici boul tău, nici azinul tău, și nici un dobitoc al tău, nici veneticul celce locuiește cu tine.*»

Această veche poruncă a V. T., prin care se sfinţeşte ziua Sâmbetei şi se statoreşte destinaţia celorlalte zile din săptămână, a fost obligatoare nunumai pentru poporul izrailtean, căruia s'a dat; chiar şi cei dintâi creştini, întrucât erau dintre Iudei, au recunoscut-o şi au observat-o ca pe o poruncă dumnezeească. Şi când, după pilda şi la îndemnul creştinilor dintre păgâni, se uniră şi învoiră cu aceştia ca să sărbeze şi ziua Duminicii ca «ziua Domnului» (ἡμέρα τοῦ κυρίου, dies Dominica), aceasta a fost considerată ca a opta zi pe lângă cea de a şaptea, dar totodată cea dintâi a săptămânii creştine, începtul şi încheierea aceleia. Deja Varnava ne dă dovadă despre aceasta când scrie în epistola sa c. 15 că «drept aceea noi sărbăm şi a opta zi» (τὴν ἡμέραν τὴν ογδόην), prin ce nu se înţelege alta decât Dumineca. Aşa în ordine numerică Sâmbăta rămâne tot a şaptea şi Dumineca păşeşte în locul ei ca zi de odihnă pentru creştini şi ca zi de pomenire a învierii Domnului, ca cel mai momentos act din istoria vieţii lui Iisus şi în opera mântuirii. După tradiţie şi după mărturiile patristice, această schimbare o ar fi întrodus chiar apostolii şi anume pentru cuvântul, că în această zi de Duminecă s'ar fi început crearea lumii şi a vieţii; că în această zi de Duminecă s'ar fi săvârşit regenerarea neamului omenesc şi a vieţii celei nouă prin aceea că Iisus, înviind din morţi, a biruit puterea morţii şi a păcatului; că în această zi de Duminecă, a opta zi după învierea sa, fiind uşile încuiate, s'a arătat apostolilor şi le-a zis: «Pace vouă! Luaţi duh sfânt»; că în zi de Duminecă învăţăceii ar fi primit dela Domnul încredinţarea de a predica evangelia la toată zidirea şi că tot în zi de Duminecă au primit ei pe Duhul Sfânt, trimis lor în limbi de foc.

Din cele zise e învederat, că în T. V. raportul dintre Dumnezeu şi om fiind întemeiat în actul creaţiunii, sărbarea Sâmbetei se aduce în legătură strânsă cu acesta. In T. N. se pare a se fi schimbat acest raport. S'a schimbat numai de formă dar nu şi de fapt, căci aceeaş bunătate a lui Dumnezeu, carea acolo s'a revărsat asupra oamenilor în actul creaţiunii, se revarsă acum asupra noastră prin actul *mântuirii* ca o nouă creaţiune, ca o regenerare. Şi noi suntem datori a aduce mulţămită lui Dumnezeu pentru această regenerare, pentru mântuirea lucrată

prin învierea Domnului întâmplată în zi de Duminecă. De aici vine dară că sărbarea mântuirii, care se repeţeşte şi înoieşte în toată săptămâna s'a transpus pe Duminecă. S'a schimbat numai ziua, dar nu şi însemnătatea, deoarece acele cuvinte ale lui Dumnezeu, cari în T. V. sunau pentru Sâmbătă, în T. N. se reduc cu întreaga lor valoare şi gravitate la Duminecă. Şi aceasta însemnătate apostolii şi cei dintâi creştini au şi recunoscut-o şi consfinţit-o prin faptul că încă dela început, reţinându-se dela orice lucru fizic, reţinându-se dela post şi ajunare ca simbolul întristării şi al penitenţei, au luat parte la serviciul dumnezeesc, pe care l-au ascultat şi urmat *stând,* drept semn de veselie pentru mântuirea de păcate.

După ritualul şi practica bisericii orientale, urmată şi în biserica noastră română ortodoxă trebue să remarcăm că se face deosebire între Dumineci aşanumite «*praznice solemne*» Dumineci «*sărbate cu pomeniri speciale*» şi «*Dumineci de rând*». Ca Dumineci solemne se consideră, pe lângă Dumineca Invierii, încă Dumineca Floriilor ca ziua întrării triumfale a Domnului în Ierusalim, apoi Dumineca Rusaliilor sau a Cincizecimei. Dumineci cu amintire specială şi sărbătorească sunt următoarele: *a)* Cele două Dumineci imediat înainte de Naşterea Domnului, în cari se face pomenire de părinţii şi patriarhii din V. T. *b)* Dumineca primă după Naşterea Domnului, în care se face pomenire de rudeniile după trup ale Domnului, de Iosif logodnicul Născătoarei de Dumnezeu, de apostolul Iacob cel tinăr şi de David psalmistul. *c)* Duminecile în cari se face pomenirea sfinţilor părinţi din sinoadele ecumenice şi anume: Dumineca a 7-a după Paşti sau cea din naintea Rusaliilor, în care se face pomenirea părinţilor din primul sinod ecumenic ţinut la Nicea în 325; Dumineca dintre 14—19 Iulie, pomenirea celor dintâi şase sinoade ecumenice; Dumineca ce urmează după 11 Octomvrie, când se face pomenirea celui de al VII-lea sinod ecumenic sau al doilea dela Nicea; Dumineca cea dintâi din postul Paştilor, numită şi Dumineca ortodoxiei, în care se sărbează întroducerea solemnă a icoanelor în biserică şi triumful ortodoxiei asupra tuturor ereticilor; în sfârşit Dumineca «tuturor sfinţilor» sau Dumineca primă după Rusalii.

Ca Dumineci numite «*de rând*» se consideră toate celelalte Dumineci de peste an cu tipicul lor obicinuit.

Celelalte zile ale săptămânii. Încât pentru celelalte zile de peste săptămână, legea mozaică, dupăcum aflăm în a VI-a carte a lui Moisi c. 28 v. 3—4, prescria să se aducă Domnului jertfă de două-ori pe zi în templu, care prescriere pentru Evreii, ce nu locuiau în Ierusalim, mai apoi s'a prefăcut, respective redus, la rugăciune de două-ori pe zi: dimineaţa şi seara, la cari cei mai evlavioşi mai adăugeau şi rugăciunea de miază-zi. Despre aceste rugăciuni de trei-ori pe zi ne dă dovadă cartea profetului Daniil în c. 6 v. 10 şi 13.

Acest uz, de a se ruga de trei-ori pe zi, îl regăsim şi în T. N. În Faptele Apostolilor c. 2, 15 ni-se spune că era ora a treia (după timpul nostru la 9 ore ziua) când în prima zi de Rusalii, apostolii se adunaseră la rugăciune. Şi tot acolo în c. 10, 9 se zice că era a 6-a (12 ore) când Petru s'a suit în foişor ca să se roage; şi tot Petru cu Ioan au întrat în templu ca să se roage la ora a 9-a (după al nostru timp la 3 d. a.).

Mai târziu s'au mai adaus încă trei termine ca timp de rugăciune: ora primă din zi, dimineaţa (la 6 dimineaţa după al nostru timp), ora ultimă din zi (6 ore seara) şi timpul dela cântatul cocoşului (3 ore după miezul nopţii). Despre aceasta ne dau dovadă Constituţiunile apostoleşti în c. VIII, 34, după cari creştinii aveau a-şi face rugăciunile lor de şase-ori pe zi şi anume: dimineaţa rugăciune de mulţămită pentru lumina zilei; în ora a treia, pentrucă în aceasta Pilat a enunciat sentinţa de moarte asupra lui Iisus; în a 6-a, pentrucă în aceasta a fost răstignit; în a noua, pentrucă fiind încă pe cruce, în această oră pământul s'a cutremurat; seara rugăciune de mulţămită pentru isprăvile de peste zi, iar la cântatul cocoşului, pentrucă acesta este timpul care anunţă revărsarea unei zile noauă spre săvârşirea lucrurilor vrednice de lumină. La aceste şase termine s'a mai adaus apoi şi al 7-lea şi anume pe la miezul nopţii, pe temeiul psalm 118 v. 164 unde se zice: «De şapte-ori în zi te-am lăudat pentru judecăţile dreptăţii tale», dându-se acestor şapte ore însemnătatea simbolică de a reproduce întreaga istorie a patimilor lui Iisus Christos.

Pentru observarea conştienţioasă a tuturor acestor termini şi pentru îndeplinirea rugăciunilor legate de acestia, se recerea însă mai mult timp decât ar putea să petreacă ceice sunt ocupaţi cu afaceri zilnice pentru trai ori cu alte ocupaţiuni. Drept ce săvârşirea tuturor acestora a rămas, chiar dela început, atât în răsărit cât şi în apus afacere obligatoare a mănăstirilor, statorindu-se ca regulă sau canon, că ele au să urmeze tot din trei în trei ore, ceeace pentru 24 de ore a dat opt termine de rugăciune cu următoarele numiri speciale: *mezo-noptica* (polunoşniţa) sau rugăciunea de miezul nopţii, *rugăciunea de dimineaţa* la 3 ore după miezul nopţii (matutina sau straja dimineţii), *ceasul prim* la 6 dimineaţa, ceasul al treilea la 9 ore, al şaselea la 12 ore, al nouălea la 3 după ameazi, rugăciunea de seară sau vecernia la 6 ore seara şi pavecerniţa (după-cinarea, completorium). Din toate acestea iasă evident că servirile şi rugăciunile, ce ar fi a se săvârşì în fiecare zi, ar fi opt şi la opt termine. Lă acestea biserica a mai adaus şi a 9-a, chiar la amiaza zilei, numind acest serviciu officium typicorum sau obedniţa, dar numai în zilele când nu se săvârşeşte liturgia.

Aşa a fost la început în întreagă biserica lui Christos şi pentru justificarea acestora se făcea provocare la T. V. mai cu seamă la profetul Neemia. Şi aceşti termini au rămas staţionari în biserica orientală, fără însă a se practica întocmai, decât, dupăcum s'a zis mai sus, numai în mănăstiri; pentru slujba obicinuită credincioşilor însă contragându-se şi împreunându-se cu alte servicii la termini potriviţi din zi, dupăcum se poate vedea aceasta în ritual şi tipic. Biserica latină apusană însă, din dragoste către însemnarea mistică a numărului 7, le-a redus la un *officium septenarium,* împreunând rugăciunea de miezul nopţii, când cu pavecerniţa, când cu laudele de dimineaţă. Rugăciunile prescrise şi psalmii, ce sunt la aceşti termini, biserica orientală le-a adunat la un loc în cartea rituală numită Orologiu sau Ceaslov, iar cea apusană în aşa numitul Breviarium, şi au impus ambele ca ele să fie îndeplinite, fie chiar şi numai privat şi în taină, de către slujitorii altarului, de preoţi; pentru popor însă s'a redus totul, încă dela început, la rugăciunea de dimineaţa şi la cea de seara, şi anume în vederea ocupaţiunilor sale zilnice, afară de zilele de sărbătoare decretată, când şi credin-

cioşii sunt obligaţi a participa la cele trei părţi principale ale slujbei dumnezeeşti: utrenia, liturgia şi vecernia, cu cari sunt împreunate şi unificate toate celelalte 9 serviri de peste zi.

In chipul arătat s'a steriotipat apoi pentru fiecare zi a săptămânei serviciul de dimineaţa şi de seara, ceeace se observă şi astăzi. După şase zile consecutive petrecute în muncă şi rugă după maxima: «Roagă-te şi lucră», urmează apoi regulat Dumineca ca zi de prăznuire repeţită a învierii şi mântuirii şi ca zi de odihnă.

Însă cu cât s'a consolidat mai tare acest cult al Duminecii, a fost natural ca şi celorlalte zile premergătoare să li-se consacreze o hotărîtă însemnătate scoasă din oarecari momente istorice din vieaţa lui Iisus petrecute în acele. Aşa încă dela început Sâmbăta pe lângă însemnătatea ce avea, pe temeiul tradiţiunii biblice, a fost considerată ca ziua de jale în care Iisus a zăcut în mormânt; pentru Vineri a format obiect de meditaţiune religioasă actul răstignirii şi al morţii lui Iisus pe cruce; pentru Joi cina cea de taină, a sf. Euharistii şi momentul de luptă sufletească a lui Iisus în grădina Gethsemane, iar pentru Mercuri tradarea lui Iuda şi planul cărturarilor şi al fariseilor de a ucide pe Iisus. In chipul acesta a fost natural ca unele zile chiar dela început şi chiar pentru însemnătatea lor istorică să câştige în precădere faţă de celelalte: *fiecare săptămână a devenit astfel o o istorisire a patimilor şi fiecare Dumineca o sărbare a învierii Domnului.* Şi fiindcă nu puteau rămânea nici cele două zile premergătoare, Luni şi Marţi, fără oarecare consacrare specială, aşa de timpuriu Lunia a fost consacrată sfinţilor îngeri, Marţia amintirei sfântului Ioan Botezătorul. Cu modul acesta fiecare zi pe lângă ordinea sa numerică şi-a primit şi consfinţirea specială şi conţinutul ritual prin o amintire particulară, care se şi practică în biserică până în ziua de astăzi. Şi anume: Luni se face pomenirea sfinţilor îngeri, Marţi pomenirea sftlui Ioan Botezătorul, Mercurea este consacrată sf. Fecioare Maria şi se face pomenirea şi de începutul patimilor; Joi este a apostolilor, Vineri patimile şi moartea lui Iisus, iar Sâmbătă este a morţilor. Aşa se practică ritualul zilelor în biserica orientală astăzi şi s'a practicat totdeauna dupăcum ne dă despre aceasta dovadă Goar în Euchologion. fol. 921; biserica apuseană însă, de pe timpul lui Alcuin († 804), ur-

mând îndrumărilor și autorității acestuia, a început a urma altă ordine.

Incă un lucru este de remarcat. Sf. noastră biserică, precum este știut, a hotărît două zile de post pe săptămână și a poruncit a se ținea. Aceste zile sunt Mercurea și Vinerea. Oare care să fi fost rațiunea acestei porunci? E ușor de înțeles, căci dacă Miercurea a fost dela început consacrată pomenirei pentru începutul patimilor și pentru vinderea lui Iuda, iar Vinerea a fost considerată ca ziua răstignirii și a morții lui Iisus, așa aceste zile ca zile de durere, de întristare și jale, trebuiau să fie petrecute în meditații asupra acelor evenimente, în liniște, în rugăciuni și postire, ridicată fiind astfel însemnătatea lor față de celelalte zile.

Deci Mercurea s'a hotărît post din evlavie pentru începutul patimilor lui Iisus, iar Vinerea pentru răstignirea și moartea Domnului. Și cumcă așa a fost ne dă dovadă Socrates în Istor. bis. c. V. 22 care ne spune că în bisericile din orășele mai mari cum era Alexandria, spre deosebire de serviciul celorlalte zile de peste săptămână, în aceste două zile se mai făceau cetiri din sf. scriptură și predică.

Până aici, cu privire la aceste două zile, practica era aceeaș, atât în biserica orientală cât și apusană, cari încă erau una și nedespărțite. Dela un timp însă oarecari greutăți a început a face sărbarea Sâmbetei. In apus se susținea că tocmai cu acelaș drept și Sâmbăta se poate considera ca zi de întristare, deoarece peste Sâmbătă trupul Domnului nostru Iisus Christos se afla încă în mormânt și ucenicii împreună cu creștinii aveau motiv de a petrece în meditații, în jale și, în urmare și în post. Deci se cerea ca și Sâmbătă să fie zi de post, fapt ce în biserica apusană se și practică până în ziua de astăzi. Și pentru justificarea acesteia se făcea provocare la răspunsul pe care Domnul l-a dat învățăceilor lui Ioan la întrebarea că «pentruce noi și fariseii ajunăm, iar învățăceii tăi nu ajună?» Și Iisus a zis: «au doară pot jelì fii nunții până când este cu dânșii mirele; vor venì însă zile când se va lua dela dânșii mirele și atunci vor ajuna». Față cu acestea însă, în Orient, unde era încă în prevalență elementul judeo-creștin, dispoziția era mai mult pe lângă practica din T. V. că adecă Sâmbăta să fie sărbată întocmai ca și Dumineca ca zi de bucurie și fără post. Drept ce se și dispune prin constitu-

ţiunile apost. (VIII, 33) ca ambele zile să fie sărbate ca zile de sărbătoare şi anume, Sâmbăta spre aducere aminte de actul creaţiunii iar Dumineca ca zi de mulţămită pentru mântuirea prin înviere. In ambele zile, credincioşii vor aduce jertfe şi laude de mulţămită; servitorii vor fi liberi de lucru în ambele zile pentru ca să poată cercetà biserica şi asculta predica. Ba canonul 64 apost. legiuieşte expres că «dacă vre-un cleric s'ar afla postind în ziua Duminecii sau a Sâmbetei, afară de una[1], să se depună, iar de va fi mirean să se afurisească».

Cu toate acestea în apus practica de a postì Sâmbăta s'a susţinut, punându-se încă de pe atunci baza unei diferenţe în biserica din Orient şi cea din Apus. Şi a fost lucru firesc această diferenţă, căci altcum biserica apusană sau ar fi trebuit să-şi abandoneze practica şi să cedeze celei orientale sau să caute a şi-o justifica. Dar ea a ales calea din urmă şi precum totdeauna a fost iubitoare de legende aşa şi acì, pentru de a afla şi pentru această practică o origine apostolică, a recurs la următoarea legendă, atribuită sf. apostol Petru. Se zice adecă că sf. apostol Petru, voind a combate pe Simon Magul şi vrăjitoriile sale (Cf. Fapt. apost. 8. 9 24), l-a provocat pe acesta a se prezenta la o dispută, care avea să se ţină într'o Dumineca. In Sâmbăta premergătoare însă apostolul împreună cu toată obştea creştinească din Roma au postit, s'au rugat şi au cerut dela Dumnezeu ca biruinţa să fie pe partea lor. In ziua următoare venind Simon şi voind a-şi arăta puterea sa făcătoare de minuni, a declarat că şi el se va înălţa sburând la cer şi a şi început a se înălţa în aer. Atunci Petru s'a rugat cu osârdie, iar Simon, căzând din înălţime, s'a făcut tot bucăţi. Intru aducere aminte de acest eveniment, sf. Petru ar fi postit după aceea în fiecare Sâmbătă, iar exemplul său ar fi fost urmat şi de ceialalţi creştini.

Deşì fondul acestei legende se pare a avea tare mic procent de crezibilitate pentru sine; ba după mărturia lui Augustin făcută în capit. 86 prin cuvintele *Est quidem et haec opinio plurimorum, quamvis eam esse falsam perhibent plerique Romani,* ea se pare a fi fost trasă la îndoială chiar în Roma, totuş practica postirei Sâmbăta s'a susţinut şi se susţine şi astăzi în biserica apusană,

[1] Acea una este Sâmbăta mare, când se prescrie ajun, dar nu post.

căci încă de pe la 305 o aflăm întrodusă şi în Spania şi încă prin hotărîrea unui «conciliu» ţinut în acel an în Elvira. Ca zi de post a recomandat-o mai apoi şi patriarhul Romei Inocenţiu I (402—417) susţinând, că dacă postim Vinerea pentrucă este ziua răstignirii, nu putem trece cu vederea nici Sâmbăta, căci ştiut este că amândouă aceste zile apostolii le-au petrecut în tristeţă. Pe temeiul uzului apoi patriarhul Martin I (649—654) a decretat-o ca zi de post pentru întreagă biserica din apus.

Greg. Pletosu.

COMITETUL PAROHIAL CA SUPRAVEGHETOR AL RELIGIOSITĂŢII ŞI MORALITĂŢII.

Titlul îl împrumut din legea fundamentală a bisericii: Statutul Organic. In punct 13 din § 23 St. Org. se zice: (Sfera de activitate a comitetului este) «a priveghia asupra religiosităţii şi moralităţii membrilor parohiali, precum şi pentru desrădăcinarea datinelor stângace şi a desfrânării, prin mijloace morale şi pedepse mai mici bisericeşti, şi a cere ajutorul protopresbiterului, iar la caz de necesitate al episcopului, spre restaurarea religiosităţii şi moralităţii».

Care va să zică, legea bisericească înzestrează comitetele parohiale cu atributul *supravegherii,* religiosităţii şi moralităţii din popor, nu mai puţin le dă drept a esercià anumită *putere disciplinară* asupra celor ce dezertează dela adevăr.

Atribuţiunea primă emanează din poziţia oficială a comitetului. Concentrându-se toată administraţia parohială în mâna lui, ca cel mai înalt for administrativ în parohie, se pare ceva natural să se ocupe şi cu afaceri de natură pur bisericească. De aceea poartă titlul de comitet *parohial.* Atribuţiunea a doua este numai o urmare a celei dintâi. Dacă supraveghează, natural e să aibă şi ceva drept de dispunere. Unde s'a mai văzut păstor, care să nu poată dispune turmei sale?

Legea nu hotăreşte apriat până unde se poată extinde supravegherea şi puterea disciplinară a comitetului parohial. Din felul stilizării însă se pot face deduceri în ambe direcţiunile. Deci nu va fi greu a ne face concluziunile de lipsă.

*a) **Privitor la supraveghere.*** Noţiunea în sine e destul de elocuentă. Supraveghia se poate numai ce se vede: purtările, faptele oamenilor. Aceasta o pretinde şi legea. Legea mai zice însă, că supravegherea să face cu scop de a «desrădăcina datinele stângace și desfrânarea». Supravegherea se extinde, deci, cu deosebire asupra datinelor religioase: de se păzăsc ori nu se păzăsc şi mai ales asupra pornirilor rele din popor — «desfrâului».

Zi de zi se observă decadenţă şi abateri dela disciplina bisericească. A înşira toate abaterile ar însemna a scrie o carte întreagă de păcate, ce nu poate fi scopul nostru. Cine călătoreşte prin comunele noastre și mai ales cine e în poziţie a face comparaţie între prezent şi stările numai de acum 30—40 ani, se va îngrozì de ticăloşiile morale de tot felul. Mare pacoste! Mulţi în multe feluri explică cauzele decadenţei. Adevăr rămâne, că supravegherea a fost şi este prea laxă, ba nici nu putem vorbì de o supraveghere sistematică.

Litera legii din statutul organic a rămas şi e până în ziua de azi literă moartă. Sunt deplin convins, că de se punea în praxă, cum să cuvine, azi am sta cu mult mai aproape de adevăr.

Asupra acestei împrejurări vreau să atrag luarea aminte a celor competenţi.

Comitetul parohial, chiar după poziţia membrilor săi cari locuiesc în popor și sunt din popor, *este chemat a devenì veghia bisericii şi datinelor bune.* Cine e mai chemat ca membri comitetului a purta făclia religioasă și morală aprinsă? Ei locuesc în toate colţurile comunei, ei au legăturile lor sociale de tot felul, ei sunt ori trebuie să fie persoane de vază, să tragă în cumpănă cuvântul lor, și ei sunt cari iau parte la toate bucuriile și supărările semenilor. Numai ei pot devenì deci aluatul din sfânta scriptură care dospeşte întreagă covata, şi — ce e foarte important — ei vor forma și *zăgazul* ce împedecă potopul atâtor fărădelegi.

Importanţă misiune!

Fără leac de împintenare, fără organizare, de sine înţeles, nu se va face nimic. Vom remânea cum am mai fost. Începutul se face, dând teren de activitate comitetelor, însufleţindu-le în direcţiunea de a-şi împlinì misiunea bisericească. Când fiecare membru va ştì ce rol important bisericesc e chemat a îndeplinì,

alăturea de parohul său, nu se va mai codì şi se va simţì mândru de poziţia ce o ocupă în organismul bisericesc. Ba el va iniţia multe lucruri bune pentru delăturarea scăderilor. Pe unde aşa vor cugeta fruntaşii, năimiţii, ceice vreau să ducă pe căi rele poporul, nu-şi vor pune piciorul.

Paralel cu asta se vor înfiinţa şi unele societăţi, grupări sociale, cu scopuri moralizătoare, în fruntea căror se vor pune membri comitetului parohial. Am putea învăţa dela saşi «sistemul tătânilor» de uliţe. Foarte bine ar prinde. Am cetit de unele întreprinderi de felul acesta prin gazete. Păcat, că rezultatele obţinute nu se fac cunoscute pe cale ziaristică. Coloanele revistelor sunt destul de încăpătoare. Am profita mult.

b) Puterea disciplinară. Puterea disciplinară a comitetului se poate extinde numai până unde ajunge puterea sa morală. Legea enunţă, e drept, că comitetul e îndreptăţit a dicta pedepse mai mici bisericeşti, dar aceste nu pot avea nici un efect, când celce le aplică nu reprezentă autoritatea de lipsă morală. Orb pe orb când conduce cad amândoi în groapă. Înzadar ar oprì membri comitetului pe cineva dela înjurături, beţii etc., când înşişi sufere în mai mare măsură, poate, de scăderile ce vreau a le îndrepta.

Din aceste motive trebue adoptat din capăt principiul, că comitetele parohiale — de regulă numai acele pedepse bisericeşti le aplică, pentru care au primit autorizaţie dela superioritatea bisericească. Comitetul în faţa parohienilor se prezintă deci ca mandatar al autorităţii bisericeşti.

Sunt însă cazuri speciale, când şi comitetul pedepseşte Aplică dojene, întâi prin un membru singuratic, apoi în faţa comitetului: nu permite a se duce sculele din biserică şi a se trage clopotele după cei rătăciţi; nu se primesc de naşi la botezuri şi cununii, se eschid din sinodul parohial (§. 6 Stat. org.) etc. ect. Ori-cari ar fi aceste pedepse, principiul e: *să vindece boala, nu să rănească şi mai rău.* De aceea pedepsele se aplică cu tact şi cu combinarea dinainte a tuturor împrejurărilor. Celui-ce arată semne de întoarcere, în mod destul de prevenitor, i-se fac toate înlesnirile, ca să vadă că biserica este destul de cu cruţare cătră oile rătăcite.

Pedepsele ce se dictează să nu fie contrare cu spiritul timpului de azi. Comitetul, care aplică astfel de pedepse, să se facă imposibil, de batjocura oamenilor luminaţi, cu tot zelul laudabil ce altfel îl are.

Diferitele biserici creştine, ori măcar conducătorii din parohii ai deosebitelor confesiuni, ar trebuì să meargă solidar, mână în mână, în aplicarea pedepselor, ca să se susţină şi disciplina bisericească în popor, şi să se asigure şi armonia necesară între biserici.

Nainte de a termina se cade să desleg şi o întrebare de ordin *ierarhic.*

Ce caută pct. 13 în statutul organic — vor zice unii — când acolo e preoţimea, clerul, care se ocupă cu astfel de afaceri? Ori doar legea bisericii noastre vrea să împartă *puterea ierarhică* între cler şi popor?

Fără a face studiu canonic din chestiune, spre liniştirea celor ce îşi pun astfel de întrebări, aflu cu cale a accentua, că introducerea pctului 13 în § 23 Stat. org. formează titlu de glorie şi denoată mare prevedere pentru autorii legii. Mirenii sunt fundamentul şi stâlpii bisericii; elementul ei cel mai număros. Dându-le rol activ, îi câştigăm pentru scopurile bisericeşti, ba îi angajem la lucrarea bisericească, prin ce întărim însăş biserica. Între împrejurările în cari ne aflăm conlucrarea mirenilor alăturea de preoţi e de cel mai mare preţ. Ce ar putea face preotul singur în comună fără autoritatea şi conlucrarea comitetului parohial? — Şi-ar atrage o grămadă de invidioşi, cari i-ar paraliza toată activitatea. Având comitetul lângă sine, preotul parează multe lovituri cu iniţiativa comitetului, care pe lângă dreptul păstorirei, împarte şi *responsabilitatea cu preotul.*

Să se însemne bine apoi, că legea nu dă drepturi *sacramentale* comitetului, ci numai de cele ce cad în administraţia din afară bisericească. Controla asupra faptelor e un atribut al comitetului care nu deroagă şi nu detrage nimic din vaza preotului. Deci nu poate fi vorba de nici un scrupul *ierarhic,* cu atât mai vârtos că comitetul cu dela sine impuls nu a făcut şi nici va putea face ceva. Acel comitet care contra preotului vrea să realizeze probleme religioase-morale, deja prin acest fapt şi-a

perdut ori-ce putere asupra parohienilor, pentrucă lipsind din mijlocul său parohul eo ipso nu poate avea nici o trecere în popor.

Preoţimea noastră va lucra în spiritul legii ba în conformitate cu adevăratele interese ale bisericii, angajând şi comitetul parohial la activitatea sa pastorală. Angajarea tot mai intenzivă a comitetului nu va întârzia a aduce roadele bune la păstrarea disciplinei din biserică şi consilidarea bisericii.

Comitetele, de sine înţeles, trebue să se compună *din floarea parohienilor*, — nu tot felul de adunături, să umple numai numărul.

Vasile Gan,
protopresb.

FEMEIA LA EVREII VECHI.

Evreii, despre a căror vieaţă, străduinţi şi rătăciri ne dă desluşiri sf. Scriptură mai ales a T. V., fiind poporul ales al lui D-zeu, ocupă un loc deosebit în istoria popoarălor. Istoria vieţii lor nu e pentru noi numai o desfăşurare simplă a faptelor petrecute în ţara lor, ci ea ne dă totodată şi un preţios ajutor pentru a înţelege mai bine cărţile sfinte. Căci Evreii, încunjuraţi de atâtea popoară păgâne, cari adorau tot felul de idoli, trebuiau să fie separaţi, ca poporul, din al cărui mijloc avea să-şi iee începutul Mântuitoriul întregei omenimi. Adevărat, că în multe timpuri se pare a-şi fi uitat poporul lui Izrail de legătura cu D-zeu, de multeori se închina zeilor păgâni, însă totdeauna se aflară şi bărbaţi, cari mustrară pornirile rele şi deşteptau în el conştiinţa şi simţul de datorinţă faţă de Iahve.

Popoarăle vecine, cu cari întreţineau diferite relaţiuni, sau chiar în a căror dependenţă stăteau uneori, aveau mai mult numai o influinţă trecătoare asupra desvoltării social-culturale a Evreilor, cari mulţumită menirii lor, îşi putură păstra totdeauna caracterul lor naţional.

Cu toată cultura Egiptenilor, Babilonenilor şi altor popoară mai înaintate, cu toate datinile şi moravurile înrâurite de ale străinilor, aveau şi instituţiuni în vieaţa lor, cari purtau lămurit pecetea poporului ales.

Precum *cultul* lor şi adorarea *unui* zău îi deosebeau de celelalte naţiuni, aşa şi în vieaţa lor socială se distingeau în mod

favorabil de străini. Vieaţa familiară, care face o parte însemnată din manifestările unui popor pe teren cultural şi social, se caracteriza la Evreii vechi prin starea mai aleasă a femeii — deşì încă foarte subordinată — ceeace se vede din *căsătorie.*

Căsătoria, care nu are de scop numai înmulţirea neamului omenesc pe acest pământ, ci şì nobilitarea omului, care, trăind împreună cu alte fiinţe de seama sa, să se înalţe ca stăpân peste celelalte creaţiuni — e de origine d-zeească. De aceea i-a dat D-zeu omului şi femeia, ca împreună cu ea să muncească şi să sufere, să se bucure şi să preamărească pe Creator. «Pentru aceasta bărbatul va lăsa pe tatăl său şi pe mama sa, şi se va lipì de muierea sa şi vor fi un trup». (I, Moisi 2, 24.)

La început se vede a fi fost dar şi la Evrei *monogamia* uzitată, în curând însă trebuì să facă loc *poligamiei.* Iar poligamia o aduce cu sine, ca drepturile femeilor să fie împărţite şi prin urmare înpuţinate. Femeii nu i-se da deci onoarea cuvenită, la care avea drept după legea firii. Primul despre care ni-se spune, că avea două femei, a fost Samech, deasemenea ţineau şi patriarhii mai multe femei legitime şi concubine.[1]

Când dădù Moisi legile, era căsătoria cu mai multe femei aşa de lăţită, de cu mare greu ar fi putut-o stârpì; deci şi Moisi o permite, face însă unele restricţiuni, ca d. e. să nu poată ţinea un bărbat *două surori* deodată. Iar regilor li-se impune, a nu se căsătorì cu multe femei, ca să nu-şi piardă energia şi să neglijeze trebile statului.[2] Dar, dacă luăm în considerare, că multe muieri se întreţineau şi cu cheltuială multă, putem conchide, că mai mult numai regii şi cei bogaţi îşi vor fi permis luxul de a ţinea mai multe femei, pe când cei săraci s'or fi îndestulit şi numai cu una sau două. Şi regii la început erau mai modeşti: Saul avù numai o soţie legitimă şi o singură concubină,[3] pecând David îşi ţinù deja mai multe.

Iar despre Solomon se spune, că ar fi avut 700 femei legitime de rang înalt şi 300 concubine. Şi chiar acest rege, care ridică lui Iahve o grandioasă clădire pentru preamărire şi închi-

[1] Cf. *Dr. Vasile Tarnavschi,* Vieaţa patriarhilor. Cernăuţi 1902, pag. 44.

[2] *Isidor d. Onciul,* Manual de arheologia biblică. Cernăuţi 1884. pag. 240.

[3] *Dr. Aug. Köhler,* Lehrbuch der biblischen Geschichte alten Testaments. II. part. I. Erlangen 1884, pag. 169.

nare, templul vestit, fù redus de soţiile sale numeroase spre păcatul idololatriei. Căci având şi femei feniciene, înrudite cu Canaaniţii, făcù de dragul lor şi zeilor lor altare şi se închină lor.[1]

Insă deşì se obicinuia poligamia, erau stabilite totuş pentru încheerea căsătoriei mai multe legi, din cari vedem, că Izrailtenii o socoteau de un act cu însemnătate morală. Şi anume puneau mare greutate pe un punct: *asimilitatea de credinţă.* Locuind chiar împreună cu Canaaniţii, cari trăiau în cea mai destrăbălată stare a moralităţii, ei trebuiau să se apere cu ceva împotriva acestei rele înrâuriri, aşa că condiţiunea de a fi de aceeaş credinţă cu bărbatul izvorì mai mult din îngrijorarea, că vor aduce deodată cu femeia şi zeii păcătoşi în casă. Deaceea căsătoria cu fii sau fiice ale celor 7 seminţii canaanitice — Hethiţii, Ghergheziţii, Amoriţii, Canaaniţii, Tereziţii, Heviţii şi Jebuziţii — era strict interzisă, ca să nu cadă poporul izrailtean în idololatrie.[2] Unuia, care voia să-şi iee nevastă din alte popoară, însă nu-i puneau nici o pedecă; aşa se căsătorì Moisi cu Madianiteana Sepfora (II, Moisi 2, 21), şi mai apoi cu o Etiopeană (IV, Moisi 12, 1). Dar cu timpul îşi perdù această restricţiune mult din rigoarea ei, Izrailtenii se căsătoriau tot mai des cu păgâne. Iar urmările fireşti au fost, că cultul lui Iahve fù tot mai mult îmbulzit de idolii străinilor. Trebuiau deci să întrevină Neemia şi profetul Ezra cu toată autoritatea şi să efeptuiască, ca comunitatea Evreilor să decidă solemn a se păzì d'acì încolo de căsătoriile cu femei păgâne.[3]

Căsătoriei propriu zise îi premergea totdeauna *logodna.* Şi regulele ce se observau aici, la logodnă, şi mai târziu la nuntă manifestează pe deoparte raportul în care stăteau copiii faţă de părinţi, pe de alta raportul între femeie şi bărbat. Inainte de toate trebuia să fie femeia cinstită, să nu fi trăit aşa, ca să o poată vorbì lumea de rău. Preoţii aveau şi mai puţină libertate la alegerea de soţie, acestora, ca mijlocitorilor între D-zeu şi popor, le era chiar oprit a se căsătorì cu o femeie neizrailteană sau cu una decăzută; arhiereului nu-i era permis a lua nici o văduvă, ci numai

---

[1] *Dr. Ed. Krähe,* Jüdische Geschichte. Berlin 1888, pag. 215.

[2] *Dr. P. Schegg,* Biblische Archäologie, Freiburg i. B. 1887. pag. 637 seq.

[3] *Dr. A. Köhler,* Lehrbuch der bibl. Geschichte a. T. Erlangen und Leipzig 1893. II, part. 2, pag. 643.

o fecioară izrailteană. Abia un an după logodnă urma nunta, în care timp avea să se probeze castitatea miresei. In tot răstimpul acesta însă mireasa se privea deja ca soţia celui destinat, și dacă nu-i păstra credinţă, se pedepsea ca în caz de adulter, cu moartea.[1]

Fiind un principiu însemnat în creşterea copiilor *ascultarea părinţilor,* şi logodna se făcea din partea părinţilor. După datina veche patriarhală căutau părinţii — tata, şi în caz că lipsia, mama — fiului lor soţie, fără a mai întreba pe cei tineri, că se învoesc sau nu; numai fratele cel mai mare al miresei avea să-şi dea părerea, ca celce avea dreptul de moştenire. Avraam neputând cere însuş femeie pentru fiiul său Isaac, trimite pe servitorul său cel mai vechiu să-i aducă soţie (I, Moisi 24, 1—4). Sau putea peţì însuş mirele fără întrevenirea părinţilor, cum o făcù Iacob. In multe cazuri vor fi cerut părinţii şi pe cele dorite de fiii lor.[2]

O *zestre* anumită nu era stabilită, cel puţin în timpul mai vechiu nu. Şi când se da zestre, era mai mult o datină străină. Sf. Scriptură aminteşte, că Faraon i-a dat fiicei sale orașul Ghezer de zestre (I, Reg. 9, 16). De regulă mirele aducea pentru mireasă un *dar* sau o sumă de arginţi ca un fel de preţ de cumpărare, dacă am putea zice aşa. De asemenea primeau și fraţii câte un dar. Servitorul lui Avraam scoate și dă Rebechii vase de argint și de aur şi îmbrăcăminte, și daruri mamei şi fratelui ei. (I, Moisi 24, 53).

Se naşte acum întrebarea, că a fost într'adevăr femeia *cumpărată,* sau darul ce-l aducea mirele, avea să exprime numai iubirea şi cinstea ce i-o atribuia el fiitoarei soţii. Unii zic că femeia nu se cnmpăra, ci darul înfăţișa numai *dragostea* și *stima* ce o simţia mirele faţă de femeia cerută, şi drept aceea femeia nu era tratată ca o *sclavă,* ci era soaţă credincioasă și iubitoare în bucurie şi durere, deşì era supusă bărbatului.[3]

Alţii iar sunt de părere, că femeia *de fapt* se cumpăra cu darul mirelui: «Starea femeii e caracterizată prin aceea, că e o *pose-*

[1] *H. F. Keil,* Handbuch d. bibl. Archäologie. Frankfurt und Erlaugen, 1859. II, pag. 68.

[2] Keil, o. cit. pag. 67.

[3] Aşa *Keil,* op. cit. pag. 71.

siune întâi a părinţilor cari *o vând,* apoi a bărbatului care *o cumpără pe bani.*»[1]

Deşi nu va fi fost formal cumpărată femeia, totuş sta pe o treaptă cu mult inferioară faţă cu bărbatul său. Dovada cea mai eclatantă e, că bărbatul avea *dreptul de despărţenie*, şi *numai el.*[2] Deasemenea putea bărbatul să ceară jurământ dela femeie, dacă credea, că ea ar fi rupt credinţa, pe când nu se aminteşte nicăiri că şi femeia ar fi fost îndreptăţită la un atare lucru. Ce-i drept, şi bărbatul, dacă s'ar fi dovedit învinuirea lui fără fond, perdea dreptul de despărţenie.

Inferioritatea femeii o dovedeşte mai departe şi dispoziţiunile cu privire la promisiunile sau voturile făcute de ea. Bărbatul le putea — dar numai în aceeaş zi — anula, pentrucă femeia care *atârnă* dela el *în toate*, nu putea făgădui de sine vre-un lucru pe care cu greu l'ar fi putut aduce singură la îndeplinire.

La orice caz, femeia era foarte subordinată bărbatului; aşa nu sunt stabilite la despărţenie nici chiar cauzele cele mai principale, pentru care îşi putea bărbatul părăsi soţia. Sf. Scriptură aminteşte numai că dacă ar fi găsit ceva ruşinos la ea, avea dreptul de despărţenie.

Că aveau Izrailtenii totuş o idee mai înaltă despre căsătorie, arată şi legea lui Moisi, prin care voieşte să oprească prea desele divorţuri. Mateiu 5, 31 ni-se spune că: ... «oricine va lăsa pe muierea sa, să-i dea carte de despărţenie». Prin aceasta se făcea greutăţi celor ce ar fi voit să se despartă. Căci neştiind toţi carte trebuiau să mai meargă pe la preoţi sau judecători, ca să le facă scrisoarea; iar aceştia adeseori îi vor fi îndemnat la împăcare.

Mai târziu însă, când crescuse influinţa străină în mod hotărîtor, îndrăzniau chiar şi femeile — după exemplul Romanilor — să se despartă de bărbaţi, deşi nu aveau nici un drept.

Poligamia însă făcea şi deosebire între femei legitime şi concubine. Drept aceea cele din urmă nu stăteau pe aceeaş treaptă ca cele dintâi, nu se bucurau de aceleaşi drepturi. Pe

[1] *I. Benzinger,* Hebräische Archäologie, Freiburg im Breisgau. 1894, pag. 138 seq.
[2] *Onciul,* op. cit. pag. 311.

când la femeia legitimă se făcea nuntă cu mari solemnităţi, la o concubină nu se observau aceste obiceiuri. De asemenea nu primea aceasta din urmă darul miresei, şi se putea despărţi bărbatul fără a-i da carte de despărţenie.[1]

Dar legea lua totuş şi concubinele sub scutul său ocrotitor; dacă cumpăra cineva o femeie şi i-o da fiiului său, acestuia nu-i era îngăduit a o scurta în drepturile ei, dacă îşi mai lua şi alte femei. Copiii concubinelor nu aveau dreptul de moştenire. Ei se mulţumeau cu unele daruri din partea părinţilor.[2] Avraam lăsă moşia întreagă fiiului său Isaac, pe când fiilor săi din concubine le dădù numai daruri şi-i despărţì de Isaac şi-i trimise în răsărit. (I, Moisi 25, 6).

Fiind vieaţa casnică instituţie dumnezeească şi abuzurile ce se făceau se priviau ca crimă comisă împotriva maiestăţii divine. Astfel de cazuri se pedepseau cu cele mai grele pedepse. Adulterul putea fi expiat numai prin moarte. Dacă mireasa în anul dela logodnă până la nuntă nu şi-ar fi păstrat castitatea, trebuia să moară. In schimb dacă bărbatul o acuza de acest delict, şi s'ar fi dovedit de nevinovată, era el îndatorat a da tatălui ei 100 sicli[3] de arginţi, a o lua de soţie, şi totodată perdea dreptul de despărţenie. De asemenea nu se mai putea despărţì, dacă ar fi sedus pe vre-o femeie la adulter; şi pe lângă aceea, că trebuia să se căsătorească cu ea, mai plătea 50 sicli de argint.[4] Dar dacă s'ar fi comis adulterul cu voia ei, mureau amândoi prin petri, vătămând legea divină.

Aşadară bigamia şi poligamia ne arată în ce stare inferioară era femeia la Evrei; căsătoriile se încheiau în cele mai multe cazuri fără a se interesa de învoirea celor tineri, femeia se privia mai mult ca o *marfă*, şi luând asupra sa jugul vieţii caznice se preda cu totul în puterea bărbatului, care numai prin puţine legi era restrânsă. *Părinţii* încheiau căsătoria în numele fiicelor lor, *bărbatul* îşi rezerva dreptul de a lua mai multe soţii după plac, *bărbatul* putea să se despartă de una sau alta, femeia

[1] Schegg, op. cit. pag. 641.
[2] Ibid.
[3] 1 siclu = aproximativ 3 coroane.
[4] *Keil* op. cit. pag. 71.

avea numai să *asculte*, în primul caz de părinţi, în celelalte de bărbat.

Şi totuş nu i-se poate denega căsătoriei la Evrei orice fond moral. Deşi ţineau mai multe femei la casă, ca celelalte popoare ale Orientului, puneau mare preţ pe cinstea familiară, unele căsătorìi deadreptul oprite ne dau dovadă, ce concepţie înaltă morală aveau Izrailtenii despre căsătorie. Cum cercă Moisi să oprească abuzurile în poligamie, dispunând ca unul şi acelaş bărbat să nu poată ţinea *deodată* două surori, aşa instituì şi unele legi cu privire la legătura între rudenii. Strict oprită era împreunarea caznică cu consângenii cei mai deaproape, ca cu mamă vitregă, soră, nepoată ş. a. m. d. De asemenea nu se încuviinţau căsătoriile cu sora tatălui sau a mamei, cu soţia fratelui [1] etc.

Căsătoria cu consângenii şi cu rudele cele mai deaproape era pedepsită cu moartea, pe când pentru încheierea unei căznicìi cu mătuşa nu era fixată o pedeapsă anumită, ci se ameninţa cu *sterpia*, ca cel mai mare blăstăm. Evreii îşi dădeau bine seamă de consecinţele funeste ce puteau urma din astfel de legături caznice. Prin oprirea lor voiau să încunjure deci orice amestecare a sângelui nefirească, care nu ar fi fost numai din punct de vedere sanitar deplorabilă pentru ei, — degenerând urmaşii — ci ar fi cauzat şi un mare dezastru moralităţii publice.

In sfârşit era invederată inferioritatea femeii şi prin aceea, că nu era capabilă a lua parte activă la *cultul* dumnezeesc; [2] nu putea săvârşì nici un sacrificiu în numele familiei. In vieaţa publică nu juca nici un rol, afară doar de mamele regilor, cari se bucurau de mare onoare şi luau parte chiar şi la guvernarea ţării, la afacerile interne; şi aceasta nu numai când era regele minorean, ci şi când purta el sarcinile stăpânirii. Mama regelui era de toţi cinstită şi şedea de-adreapta fiiului său, ca bunăoară Beatşeba, mama lui Solomon. (I, Reg. 2, 19). Femeile aveau să conceadă tot bărbaţilor lor, cari erau chemaţi nu numai a conduce familia, ci a lucra cu vorbe şi cu fapte pentru binele ob·

---

[1] Cu soţia fratelui era interzisă căsătoria dacă după el rămâneau copii; rămânea femeia însă fără copii, atunci era direct îndatorit fratele, sau cel mai de-aproape consângean a se căsătorì cu văduva decedatului, ca să nu treacă moşia în mâni străine.

[2] *Denzinger*, op. cit. pag. 140.

ştesc. Pentru aceea nu trebue să credem, că nu ar fi existat şi femei distinse la Evrei; din contră, istoria ne spune şi urme de femei, cari s'au interesat de propăşirea neamului întreg. Deborah, care a lucrat în rând cu profeţii — ea însăş o profetă — şi a cercat să întărească credinţa în unul D-zeu, e exemplul cel mai strălucitor.

Conform stării femeii, ele aveau şi o locuinţă separată. Pe când locuiau Evreii încă în corturi, aveau ele o despărţitură deosebită, când întrebuinţau spre locuit casele, erau încăperi proprii dindărăt în curte. Chiar şi clădiri cu totul separate li-se ridicau la cei mai bogaţi, ca soţiei lui Solomon, fiica lui Faraon, sau cum erau haremurile regeşti. După obiceiul oriental femeile numai în prezenţa acelor persoane, cu cari era căsătoria oprită, stăteau fără văl, altfel îşi acopereau faţa, ca să nu ademenească privirile străinilor. La petreceri şi bucurii ale poporului întreg luau şi ele parte, cele tinere se delectau cu muzică şi joc; iar când poporul avea un deosebit noroc sau când se întorcea un rege victorios din războiu, îl întimpinau femeile cu cântări, muzică şi joc, şi împodobite cu flori. Acasă luau deopotrivă toate femeile parte la ospeţele private împreună cu copii lor.

După cum vedem, legile despre căsătorie mânecau dela punctul, că femeia e cu totul subordinată bărbatului. Rolul cel mai însemnat al ei — şi activitatea ei aproape exclusivă — era împlinirea datorinţelor faţă de bărbat şi faţă de ceilalţi membri ai familiei, faţă de copii. Bucuria cea mai mare a mamelor izrailtene era o mulţime de copii. Era o deosebită plăcere pentru ele, dacă erau binecuvântate cu urmaşi numeroşi. Sună doar binecuvântarea lui Dzeu «creşteţi şi vă înmulţiţi!» (I, Moisi 1, 28). In schimb nu era o pedeapsă mai mare în ochii lor decât *sterpia,* ce o priviau ca urgia lui Dzeu. Ne şi spune sf. Scriptură, că femei, cari nu aveau copii, priveau pe ai concubinelor ca ai săi şi se bucurau de ei. Aşa o făcù Sarra cu Agar, aşa Lea şi Rachel, soţiile lui Iacob.

Creşterea copiilor era cu totul părinţilor încredinţată, cu atât mai vârtos, cu cât la început şcoli publice nu erau; numai în familii nobile vor fi fost învăţători de casă. Părinţii trebuiau să

împărtăşească deci copiilor lor învăţăturile cele mai elementare; ei le înfiltrau în inimile fragede *frica de D-zeu,* ca începutul înţelepciunii. Cum îşi creşteau copiii, la un astfel de sprijin aveau să se aştepte la bătrâneţele neputincioase. De aceea, pe lângă frica de D-zeu, era elementul cel mai însemnat în educaţie *ascultarea de părinţi.* Şi la toate acestea avea partea cea mai mare femeia, mama, căci ei îi erau copiii mai aproape, mai legaţi de inimă ca tatălui, a cărui activitate se extindea şi în afară. Ea alăpta copiii, afară doar de cazurile când era bolnavă sau din familie mai nobilă. Ea trebuia să le fie lor o mamă îngrijitoare, sub scutul ei se desvoltau; şi numai când erau mai mari, treceau băeţii supt îngrijirea tatălui, pe când fetele rămâneau mamei până la căsătorie.[1]

In legătură cu această activitate a femeii sta și săvârşirea celorlalte lucruri de casă. Ea prepara bucatele, ba de multeori măcina și făina, ceeace de altfel era lucrul sclavelor. Ea cocea pânea. Avraam primind oaspeţi poruncì soţiei sale, Sara, — și nu unei servitoare — să iee 3 măsuri de făină de frunte și să coacă azime. (I, Moisi 18, 6). Deasemenea ţeseau femeile pânzele și făceau îmbrăcămintea, lucru pe care nu-l despreţuiau nici chiar cele mai nobile.[2] La lucru nu priveau nicicând cu dispreţ, din contră, îl onorau atât femeile din clasa nobilă, cât și umilă, simţând, că aici își aflà chemarea sa. Și de multeori, neîndreptăţite de bărbaţii lor, își vor fi luat femeile izrailtene refugiul la lucrurile caznice, unde găseau mângăiere, unde își mai uitau de năcazurile lor, încunjurate de o ceată de copii, cari cerea îngrijire din partea mamei lor.

Sf. Scriptură ne aduce destule exemple de mame vrednice, cari lucrau din toată inima pentru fericirea și prosperarea familiei lor.

Dar precum își aranja femeia casa sa cu dragoste, precum își creştea copiii săi, ca să fie odată fii credincioşi ai D-zeului lor, aşa avea și femeia izrailteană o însuşire comună tuturor femeilor, la toate popoarăle, dela cele mai culte până la cele mai înapoiate în cultură. Și femeii izrailtene îi plăcea să se împodobească. Podoaba corpului și a îmbrăcămintelor exercita și exer-

[1] *Schegg,* op. cit. pg. 648.
[2] *Keil,* op. cit. pag. 34.

citează un deosebit farmec la toate popoarăle. Aşa era şi la Evreii vechi. Femeia a fost totdeauna cochetă, totdeauna căuta să atragă privirile celorlalţi asupra sa, totdeauna îi plăcea să fie admirată. Deşì purtau femeile la Izrailteni văl pe faţă, totuş se înfrumseţeau bucuros cu fel de fel de podoabe. Juvaere de tot felul, cunoşteau, cari — se înţelege — nu erau de-o perfecţiune ca astăzi, dar de multeori mai preţioase. Aurării, argintării, petri nestimate, mărgăritărele încunjurau în salbe frumoase grumazul Izrailtenelor. Brăţări de aur sclipiau pe mânile lor; inele cu petri scumpe şi strălucitoare purtau în degete. Cercei preţioşi atârnau în ureche, verigi de aur şi de argint în nas ca semn de decor. Fel de fel de lănţuşoare de aur, colane, amulete, toate acestea întregeau decorul trupului. Chiar şi lănţuşoare de aur purtau la glezne, ca să sune, când merg. Sorişoare, lunişoare, sticluţe aninate de brâu, în cari purtau un miros plăcut, întregeau toaleta. Femeile mai cu stare se vede a fi întrebuinţat pe lângă aceste podoabe de aur, argint şi fildiş, şi un fel de oglinzi din un metal poleat,[1] nefiind cunoscută atunci sticla. Şi lavuarul de spălat din cortul sfânt era făcut din oglinzile femeilor. (II, Moisi 38, 8).

Pe lângă toate aceste scule artificiale, mai atribuiau femeile la Evrei o deosebită îngrijire şi decorului dat de natură — părului. Sau îl lăsau despletit să atârne pe spate, desfăşurându-se ca fire frumoase ţesute de natură, sau îl încreţiau şi buclau frumos în vârful capului, care după cum i-se potrivea mai bine.

Chiar şi un fel de suliman cunoşteau. Sf. Scriptură ne spune, că femeile obicinuiau a-şi boì ochii, a-şi sulimenì sprâncenele, lucru, pentru care profeţi, ca Ieremie, le mustrau aspru. Dar lucrurile deşerte, trecătoare au avut totdeauna o mare influinţă asupra firii femeieşti; vanitatea femeiască a jucat pentru totdeauna un rol însemnat. Femeile caută să-şi mărească şi pe cale artificială frumuseţea lor, şi această notă caracteristică o posed şi femeile poporului evreu pe deplin.

Cu privire la alte popoară din vechime, starea femeii la Izrailteni e dară mai suportabilă, n'am putea zice mai distinsă, sau cu mult mai distinsă, căci şi la Izrailteni era îndatinată poligamia. Totuş însă, se vede, a se fi bucurat femeia de mai multă stimă

[1] *Keil,* op. cit. pag. 49.

ca la alţi Orientali. Ce-i drept, era încă în o stare foarte subordinată. Deja poligamia îi împuţina drepturile, având a împărţi pretenziunile la acelaş bărbat cu mai multe femei. Apoi şi Evreii priveau întrucâtva femeile mai mult ca o *marfă,* dovadă că la căsătorie nici nu era de lipsă întrevenirea autorităţilor publice. Nici decum nu se observă vre-o urmă din respectul şi onoarea, ce i-s'ar fi cuvenit femeii ca egal îndreptăţite. Ea era mai mult sau mai puţin o *sclavă* cu o soarte mai bună. Dacă-i convenea bărbatului o ţinea, dacă nu, se putea — cu unele restricţiuni — despărţì de ea. Cum nu-i aducea femeia nici o zestre bărbatului în casă, ba mai da el daruri, aşa nici nu putea avea pretenţii mari, ci atârna de tot dela bunăvoinţa bărbatului. Cu celelalte femei legitime şi concubine avea să trăiască în pace; activitatea ei se extindea numai la cercul restrâns al familiei. La cult nu putea reprezenta casa şi familia sa, la vieaţa publică nu lua parte — afară de câteva excepţiuni — aproape de loc. Femeia era mai mult o fiinţă, care nu prea avea drept de a întreprinde ceva de sine, care nu-şi prea putea exprima dorinţele sale şi nu le putea împlinì. Urmele organizaţiunii familiare din timpul patriarhilor nomazi nu s'au şters încă; despotismul bărbatului n'a dispărut încă de tot. Şi acum mai avea parte aproape de aceleaşi drepturi ca în timpul patriarhal, unde «părintele familiei era capul familiei şi toţi membri acesteia îi erau supuşi. El era pentru familia sa domnitor, judecător şi o guverna după dictatele minţii şi dreptul uzual».[1]

Şi totuş avea femeia la Izrailteni o soarte mai bună ca la alte popoare din vechime. Babilonenii şi Egiptenii, Grecii şi Romanii fură întrecuţi în privinţa umanităţii de Evreii simpli.

Şi e lucru natural, că Evreii numai prin moravurile şi instituţiile lor individuale şi cu totul deosebite, se puteau menţinea ca poporul ales, în noianul naţiunilor străine, ce pătrundeau în inima Palestinei. Chiar nici la Romani şi Greci, la cari domnia *monogamia,* nu se bucura căsătoria — cel puţin mai târziu nu — de acea cinste, care-i competea. La Romani, stăpânitorii rotogolului pământului prin puterea armelor, la Greci, stăpânii lumii

---

[1] *Tarnavschi,* op. cit. pag. 23.

prin cultură, şi *sclavii* trăiau cu mult mai rău ca la Evrei, de asemenea nu aveau aceeaş concepţie despre rolul femeii.

Insă nu trebue atribuită prea multă laudă Izrailtenilor, căci şi la ei avea femeia un rol destul de trist şi umilit; nici Izrailtenii nu cunoşteau încă pe deplin adevăratul rol al femeii. Abia *creştinismul* delătură acest raport umilit al femeii și întroduce egalitatea. E adevărat, că și femeilor creştine se spune: «Muieri, plecaţi-vă bărbaţilor, ca Domnului, pentrucă bărbatul este cap muierii, precum Christos este cap bisericii». (Epist. cătră Efes. 5, 22—23).

Aşadar şi aici ar fi o supunere a femeii faţă de bărbat, însă nu mai e femeia *sclavă* din vechime; ea are *aceleaş drepturi* ca bărbatul, numai are să asculte de el spre mai buna înţelegere şi armonie în vieaţa caznică. Aşa înţelege creştinizmul rolul femeii. Şi prin aceasta s'a ridicat ca un luceafăr strălucitor, aducând în lumina-i cerească şi femeilor drepturile, cari nu le aveau până atunci, dar de cari erau vrednice ca făpturi ale lui D-zeu, înzestrate cu intelect şi raţiune. ***Romulus Cândea.***

HIROTONIA CA PEDECĂ PENTRU CĂSĂTORIE.

O chestiune de drept canonic tratată în limba sârbească de Prea Sfinţia Sa episcopul Dalmaţiei

Dr. Nicodim Milaş.

(Sfârşit).

IV.

E importantă acum întrebarea, cum să se schimbe acea ordinaţiune canonică. Ordinaţiunea sună, că nici subdiaconul, nici diaconul, nici presbiterul nu-i permis să se căsătorească după hirotonie. Schimbarea acestei ordinaţiuni ar trebuì să se facă în acel înţeles, ca să fie permis şi subdiaconului şi diaconului şi presbiterului să se căsătorească după hirotonie, fie că a întrat în cler necăsătorit, fie că a rămas văduv după căsătoria cea dintâi încheiată înainte de hirotonie. Că e justificată aceasta schimbare, am văzut deja. De asemenea am văzut că şi canonul, care conţine aceasta ordinaţiune se poate modifica, ca ori-care alt canon disciplinar bisericesc. Această modificare se poate face sau abrogându-se de tot acea lege şi înlocuindu-se cu alta nouă în înţelesul disciplinei din timpurile cele dintâiu ale bisericii sau stabilindu-se, că în cazuri anumite se pot da dispenze dela observarea strictă a acelei ordinaţiuni canonice.

Corect ar fi, ca acea lege să fie abrogată de o atare autoritate, care a şi edat-o. Edată a fost de un sinod ecumenic, deci un sinod ecumenic

ar putea-o sista şi înlocuì cu alta nouă. Dar la conchiemarea unui sinod ecumenic nu se poate astăzi gândì nimeni, considerând împrejurările politice actuale, din lumea ortodoxă. S'ar putea rezolva însă întrebarea aceasta şi aşa, dacă singuraticele biserici autocefale s'ar înţelege în scris asupra unei soluţiunii comune. Acest fel de rezolvare a diferitelor întrebări bisericeşti şi religioase, îl întâlnim nu odată în istoria bisericii. Când s'a întâmplat, că s'a ivit vre-o întrebare referitoare la credinţa sau disciplina bisericească, care a avut însămnătate pentru întreaga biserică, atunci ierarchii, în a căror cuprins jurisdicţional s'a iscat întrebarea, o supuneau spre desbatere sinodului lor eparhial, iar hotărîrea acelui sinod eparhial o comunicau celorlalte biserici particulare, pentru a o primì şi ele şi a o întrebuinţa la conducerea bisericii. Când nu se socotea competent sinodul unei biserici particulare, ca singur să decidă, atunci să adresa celorlalte biserici particulare, cerându-le părerea şi dacă toate bisericile să uniau asupra aceleeaş hotărîri, atunci ea se proclama ca fiind adusă în numele întregii biserici şi se privea, ca şi când ar fi fost proclamată de un sinod ecumenic.[1] Intre altele, astfel s'a primit în veacul al XVII «Mărturisirea ortodoxă a credinţii bisericii catolice şi apostolice răsăritene», în care unele obiceiuri bisericeşti, cari până atunci aveau numai o însămnătate particulară au primit un caracter bisericesc general, iar unele orânduiri bisericeşti, au fost schimbate după cum a pretins starea de atunci a bisericii.[2] Acesta ar fi şi cel mai potrivit fel, în care s'ar putea schimba şi legea despre oprirea căsătoriei preoţilor văduvi, când adecă o biserică autocefală, spre ex. cea sârbească sau cea rusească, ar pune întrebarea la ordinea zilei, iar celelalte biserici autocefale ar aproba-o, în care caz legea aceasta schimbată ar devenì obligătoare pentru întreaga biserică ortodoxă.

Schimbarea acestei legi ar putea-o face de altcum *independent şi o singură biserică autocefală.* E superflu a induce aici însămnătatea şi drepturile unei biserici autocefale în paralelă cu însămnătatea şi drepturile bisericii ecumenice.[3] Fiecare biserică autocefală are şi puterea sa legislativă, deplină şi independentă, dar numai pe lângă păstrarea şi observarea acelor principii, cari sunt baza bisericii ecumenice.[4] Despre această putere legislativă a bisericilor autocefale prescriu canoanele, că ea, în legile ce le va aduce, trebue să observe cu stricteţă şi să nu vateme baza ecumenică a organizaţiunii bisericeşti; să nu hotărească ceva împotriva spi-

---

[1] Dr. N. Milaş „Dreptul bisericesc" §. 51 şi 83.

[2] De ex. partea I, 87 şi răspunsurile următoare, unde se vorbeşte de poruncile bisericeşti.

[3] Milaş „Dreptul bisericesc". §. 85.

[4] „Pentrucă scrie sinodul din Cartaginea an. 424 papii Celestin, sinodul din Nicaea a recunoscut, că nici unei autorităţi bisericeşti nu îi va fi detras sfântul duh, prin care preoţii lui Christos văd clar adevărul şi ţin firm la el....., sau este cineva, care ar putea crede, că Dumnezeu poate inspira dreptate în judecata unuia, ori cine ar fi el, iar preoţilor mulţi adunaţi în sinod le va nega-o aceasta?". Pravile II, 267.

ritului adevărat al bisericii lui Christos, împotriva spiritului ortodoxiei, sfinţeniei, curăţeniei morale şi a drepturilor ierarhice; că acele legi se pot referì numai la părţile secundare ale canoanelor nu şi la fondul lor, numai la aplicarea externă, nu şi la puterea lor internă, numai la forma regimului bisericesc, nu şi la fiinţa lui. Astfel legislaţiunea bisericilor autocefale în sinoadele acestora nu se poate extinde asupra cestiunilor dogmatice, rituale şi spirituale morale, cari sunt întărite pe dreptul dumnezeiesc şi sfinţite de autoritatea bisericii ecumenice. Cestiunile aceste biserica ecumenică le-a păzit totdeauna strict, ca ele întru toate să se păstreze în bisericile particulare astfel, cum au fost stabilite la sinoadele ecumenice şi a îndreptat şi cea mai mică digresiune, ce s-ar fi arătat în privinţa aceasta într'una sau altă biserică particulară. In întrebări disciplinare legislaţiunea acestor biserici a trebuit să observe instituţiunile fundamentale de drept ale bisericii şi să permită vre-o schimbare în aceste cestiuni numai pe lângă păstrarea acestor instituţiuni fundamentale şi din considerare la trebuinţele timpului şi a locului, având în vedere totdeauna înaintarea bisericii, pacea şi mulţămirea clerului şi a poporului şi ca nici odată să nu fie vre-o pată pe preoţime.[1] Pe baza acestor prescrise canonice despre puterea legislativă a bisericilor autocefale, aceste biserici s'au şi folosit de puterea aceasta a lor în toate veacurile. O mărturisesc aceasta toate acele legi nenumărate, cari au fost edate cu deosebire de sinodul patriarhatului din Constantinopol, referitoare la episcopii eparhiali şi la alegerea lor, la raportul lor faţă de ceialalţi episcopi şi faţă de mitropolitul, referitoare la drepturile mitropolitane, la averea bisericească şi administrarea acestei averi, referitoare la disciplina călugărilor şi a mănăstirilor, la căsătorie, la condiţiunile şi piedecile căsătoriei, la desfacerea căsătoriei, la disciplina preoţilor şi a. m. d., cari legi toate au avut putere deplină, recunoscută şi de toate celelalte biserici autocefale.[2]) Şi când o biserică autocefală ar vrea să edeie o nouă orânduire referitoare la căsătoria preoţilor în înţelesul ca să nu fie — după cum pretinde canonul 12 al sinodului trulan — nici o pată pe preoţime, ci să fie astfel regulată, ca toată anza la vre-o scandelă să fie înlăturată şi ca preoţimea să fie întru toate cu vază şi drept model de vieaţă morală înaintea poporului, — prin aceasta respectiva biserică autocefală nu ar vătăma prescrisele canonice amintite, deoare-ce nu numai că nu ar «abroga sau modifica ceeace a fost instituit de apo-

---

[1] Milaş „Dreptul bisericesc" pag. 482

[2] Vezi can. ap. 37, can. antioh. 20, can. laodic. 40, can. cartag. 95 şi comentarele acestor canoane. Aseamănă deciziunea patriarhului constantinopolitan Sisinie din 21 Feb. 997 (Ap. Sint. V, 11—19), a patriarhului Sergiu an. 1010 în explicarea lui Balsamon a can. 13. din sinodul VII ecumenic (ib. II, 614); a patr. Ioan XIV. (Acta patr. Cnplt. I, 205—216); a patr. Filoteu I an. 1353 (ib. I, 354); a patr. Grigoriu VI. din 10 Feb. 1839 (Sint. V, 164). Dreptul bisericilor autocefale de a eda legi pentru ţinutul lor -a întărit la timpul său şi statul, despre ce mărturiseşte novela împ. Iustinian Nov. 137 cap. 4. (Bastilicor. III, 1, 17)

stoli», precum zice acelaş canon, ci dinpotrivă ar orândui şi reînnoi aceea-ce orânduieşte sf. Script. a Test. nou şi ce s'a ţinut ca regulă în bis. apostolică şi la exemplul acesteia şi în timpurile următoare ale bisericii. Un exemplu din trecutul mai apropiat clarifică mai bine întrebarea despre dreptul unei bis. autocefale, de a modifica de sine stătător o orânduire bisericească. Şi acest exemplu se refere nu la vre-o ordinaţiune disciplinară, ci la o astfel de chestiune, care cade în domeniul învăţăturii dogmatice a bisericii. Conform acestei învăţături botezul trebuie săvârşit prin întreita cufundare în apă a celui ce se botează, dar e recunoscut şi botezul săvârşit prin stropirea cu apă, şi cine e astfel botezat să recunoaşte de creştin şi nu-i iertat să se boteze a doua oară. Aceasta e lege pentru întreaga biserică ortodoxă. Şi a fost lege şi pentru biserica grecească până în jumătatea a doua a veacului XVIII. Atunci în sinodul constantinopolitan din anul 1756, sub prezidenţia patriarhului Ciril V s'a hotărît, că nu-i permis să se recunoască de creştin acela, care a fost botezat numai prin stropire (şi nu prin cufundare), ci unul ca acesta, trebuie botezat, ca şi când nu ar fi fost botezat de loc. După această hotărîre a acelui sinod constantinopolitan botezau în biserica grecească pe fiecare romano-catolic, care voia să treacă la biserica ortodoxă. Hotărîrea aceasta a acelui sinod e şi astăzi în vigoare.[1] Acesta, precum se vede, e un act important al puterii legislative din biserica grecească, prin care a schimbat ea una din legile fundamentale ale bisericii ecumenice, îngăduind ca botezul să se poată face de doauă-ori asupra unei persoane. Hotărîrea aceasta s'a mărginit numai la acea biserică, pentrucă nici una dintre celelalte biserici autocefale nu o primeşte, ci recunoaşte de creştini şi pe romano-catolici şi pe protestanţi, cu toate că ei nu sunt botezaţi prin cufundare. Dar totuş nici o biserică ortodoxă autocefală nu a condamnat nici nu a eschis biserica grecească din comunitatea bisericii ecumenice pentru acea orânduire, recunoscând, că a avut motiv îndreptăţit, pentru care a edat-o şi recunoscând totodată şi dreptul, că între marginile cuprinsului ei, poate modifica anumite orânduiri bisericeşti. Iar când se recunoaşte acest drept unei biserici autocefale şi în astfel de cestiuni cari se bazează pe învăţătura dogmatică, cu atât mai vârtos se poate recunoaşte el fiecărei biserici autocefale, când se tratează legi curat disciplinare. Şi că s'a recunoscut totdeauna, precum şi trebue să se recunoască un asemenea drept, conform caracterului organizaţiunii bisericii ortodoxe, am văzut mai sus.

Iar că opreliştea căsătoriei subdiaconului, diaconului şi presbiterului este numai o lege disciplinară bisericească, e lucru dovedit. Total s'ar modifica (abrogatio legis) această lege atunci, când în locul ei s'ar eda alta, de cuprinsul, că persoanelor amintite (se înţelege dacă nu au depus vot sărbătoresc pentru fecioria vecinică) li-se permite căsătoria, şi anume diaconului şi presbiterului după căsătorie, iar subdiaconului după hirotesie,

---

[1] Pravile. I, 584—586, asemnează I, 278.

fie că au întrat în cler fiind necăsătoriţi, fie că au rămas văduvi după căsătoria cea dintâi. O astfel de schimbare are drept să întreprindă fiecare biserică autocefală pentru cuprinsul său, fără să greşească cu ceva împotriva principiilor fundamentale ale dreptului bisericii ortodoxe şi fără să treacă ea prin aceasta peste marginile puterii sale legislative recunoscute de canoane.

Dacă schimbarea aceasta ar primì-o toate bisericile autocefale, ar fi generală; iar în caz, că celelalte biserici n'ar vrea să o primească pentru consideraţiile lor deosebite, atunci acea biserică autocefală, care ar introduce schimbarea pentru teritorul său, ar rămânea cu o practică disciplinară deosebită în ce priveşte căsătoria preoţilor şi s'ar afla în aceeaş situaţie în privinţa aceasta, în care se aflau în decurs de mai multe veacuri bisericile din Galatia şi Capadocia, cari cu toate aceste nici odată nu au încetat a fi părţi însemnate şi cu vază ale bisericii ecumenice.

Când nu s'ar intenţiona deocamdată abrogaţia totală a acelei legi referitoare la căsătoria preoţilor văduvi — ceeace se va face mai curând sau mai târziu în întreaga biserică ortodoxă — atunci sinoadele bisericilor autocefale, formal susţinând legea, ar putea permite, ca în cazuri anumite — precum a propus fericitul episcop Jivcovici — când e motivată trebuinţa, episcopul eparhial să poată da dispenze dela obligaţiunea ei, permiţând preotului rămas văduv după hirotonie să se căsătorească din nou, — iar eu mai adaug la aceasta, că episcopul eparhial competent ar trebuì să primească dela sinod dreptul, ca să permită să se însoare şi acel subdiacon, diacon sau presbiter, care a întrat necăsătorit în cler şi nu a făcut înainte de aceasta votul fecioriei pentru totdeuna.

*

In chestiunea aceasta nu trebue să trecem cu vederea niciodată acea împrejurare, că oprirea preoţilor de a se căsătorì nu este o lege a dreptului dumnezeiesc şi că după învăţătura dogmatică a bisericii ortodoxe, taina preoţiei nu eschide taina căsătoriei.

Cine are acestea clar înaintea ochilor, pentru acela e uşoară şi rezolvirea întrebării despre hirotonie ca pedecă pentru căsătorie.

Trad. S. Dragomir.

---

*După exemplul **celuice**, pentru **adevăr** și pentru **dreptate „Și-a întins mânile pe Cruce“**, dator este tot creștinul, **mai ales preotul** a se întrepune și a se expune pentru **adevăr** și pentru **dreptate**; iar în cazuri grave, a se și jertfì pentru aceste mari virtuți morale creștinești.*

Duhovnicul.

PREDICĂ LA DUMINECA A II-a DUPĂ RUSALII.

(Despre îngăduire).

„Doamne, mai îngăduieşte-mă,
şi toate îţi voiu plăti".

Mateiu, 18, 26.

Iubiţi creştini!

Rău om, păgân chiar numim pe omul din Sf. Evangelie de azi, care pentru o datorie neînsemnată a gâtuit pe bietul împreună slujitor cu el. Da, — neputându-i acesta plătì datoria, — a fost atât de nemilos, încât l-a aruncat în temniţă până va plătì, lăsându-i soţia şi copiii pradă peirei de foame.

N'a cerut să-i ierte datoria de tot. A cerut numai îngăduire păn' va plătì. Nemilosul slujitor n'a avut însă inimă, n'a avut îngăduire cu soţul său, pentrucă, după cum spune Sf. Evangelie, «el n'a vrut». El nu s'a cugetat la îngăduirea nemărginită, de care l-a făcut părtaş cu vre-o câteva minute înainte stăpânul său. El nu s'a cugetat la soartea, ce pe el l-ar fi ajuns cu mai mult drept prin neîngăduinţa domnului său.

Astfel fac, durere, foarte mulţi oameni azi, şi chiar şi în sinul poporului nostru. Pentru un lucru neînsemnat, ce-l au la fratele, prietinul sau deaproapele lor, dacă nu li-l dă îndată, îl duc fără milă pe la judecăţi. Lor nu le pasă, dacă fratele lor nu e acum în stare să plătească. Scrupul nu au, că deaproapele lor prin cheltuelile judecăţii se ruinează. Ei să-şi câştige lucrul lor.

De câteori nu vedem, cum între oameni pentru lucruri de tot neînsemnate, chiar şi din vorbe, se nasc certe şi din certe judecăţi, cari ruinează şi pe unii şi pe alţii şi din cari, durere, mai des numai străinii câştigă. Inzadar ai sfătuit pe unul, înzadar ai îndemnat pe celalalt la îngăduire. Ochii lor împăiăngeniţi de lăcomie şi ură, caută numai mijloace, ca cât mai mult rău să facă deaproapelui. Multe neplăceri şi supărări rezultă deci din lipsa de îngăduire. Multe procese păgubitoare se nasc de aici.

Veniţi dar, iubiţi creştini, să vedem niţel de unde provine neîngăduirea şi la ce lucruri necreştineşti ne poate duce lipsa acestei virtuţi creştineşti.

Toate fiinţele din lume au înăscut boldul pentru susţinerea de sine. Uitaţi-vă în jur şi vă veţi convinge, că dela cel mai neînsemnat verme începând, toate fiinţele, în folosirea lucrurilor priincioase lor, sunt lacome. Le vor toate pentru sine şi dacă pot, alungă pre altele dela folosirea lor.

Şi omul, după trup fiinţă din lumea aceasta trecătoare, are din naştere acest bold spre lăcomie. Priviţi la copilul mic, încă neînfluinţat de pildele de jertfire ale mamei lui, şi veţi vedea, cum totul doreşte pentru sine. Indată ce şi altul voieşte a se împărtăşì de lucrurile, ce el le ştie bune pentru el, cum prin strigăte şi plâns îşi arată lăcomia, neîngăduirea animalică. Lăsaţi pe oricare copil să crească stăpânit şi condus numai

de boldul lăcomiei, neînfluinţat de pilde şi învăţături creştineşti şi să nu vă miraţi, că crescut mare, va fi mai bestial decât cele mai sălbatice fiare. Părinţi! nu daţi copiilor vostri pilde de jertfire şi nu sădiţi în frageda lor copilărie simţul de jertfire mai întâi faţă de părinţi şi fraţi, apoi faţă de deaproapele lor, şi veţi avea din belşug motiv să vă plângeţi de lăcomia şi neîngăduirea copiilor vostri, nu numai faţă de fraţii lor, nu numai faţă de deaproapele peste tot, dar chiar şi faţă de voi înşivă.

Neîngăduirea este deci un bold, care îşi are începutul în însuş trupul nostru pământesc, în vieaţa noastră animalică. El creşte şi devine un rău social, devine un păcat creştinesc, dacă prin pilde şi învăţături creştineşti, prin educaţiune, nu-l sugrumăm, nu-i punem stavila recerută. Stavilă trebue să punem acestui bold nu numai la copiii nostri, ci mai ales la noi înşine. Boldul înăscut al lăcomiei şi prin el neîngăduirea la copiii nostri tocmai prin pildele de neîngăduire, ce le dăm noi cei mari, se întăresc mai mult în inimile tineretului. Şi astfel de pilde dăm din belşug copiilor nostri. Să vă înşir vre-o câteva?

Abia a închis ochii un tată de familie cu ceva stare, corpul lui încă nu s'a răcit, ţărâna cea rece încă nu i-a acoperit trupul şi neîngăduirea între fii îi în casă. Şi pentru ce? Unul voieşte să-şi însuşească mai mult decât celalalt din averea părintească şi dacă celalalt nu se lasă, cearta e între ei şi cu ea procesul între fraţi e amintirea la celce i-a crescut şi hrănit. Cugete creştineşti, că fratele său e mai sărac, e mai tinăr, are copii mai mulţi, că sora sa e văduvă, are să crească copii şi că le udă pânea cu lacrimile sărate ale văduvici, zic, astfel de cugete creştineşti nu trec prin mintea şi inima lor. Ba neîngăduirea se îndreaptă prea adeseori până şi faţă de biata mamă, căreia unii copii nici barem odihna din casă, ce legea omenească şi dumnezeiască i-o dă, nu i-o ar îngădui. În loc să o mângăie şi să-i aline durerea, în loc să-i uşureze sarcina bătrâneţelor, prin cuvinte şi fapte o amăresc, încât îşi ureşte zilele şi-şi doreşte cât mai îngrabă liniştea şi odihna vecinică lângă iubitul ei soţ, sub glia cea rece.

Dumnezeule, ce privelişte dureroasă! Şi ce e mai dureros, astfel de triste cazuri bântuie şi între noi.

Nu le numesc, pentrucă nu voiesc pe niminea să supăr. Le amintesc numai, pentruca să arăt celor ce mai au urechi să auză şi celor ce mai au inimă să simţă, ca să vadă, ce mare păcat creştinesc, îndoit de mare, fac ei prin neîngăduirea lor. Ei pângăresc şi mânjesc cinstea părinţilor, a căror amintire şi memorie, a căror nume ar trebui să le umple în toate zilele vieţii inima lor cu fiiască mulţămire şi supunere şi cu îndemn spre lucruri folositoare lor şi plăcute lui Dumnezeu. Ei îndeamnă pe copiii lor prin pilda lor necreştinească a se purta azi mâne asemenea, înveninându-le astfel inima şi sufletul cu îndemnuri spre fapte urîte. Ei nu se cugetă nici barem la aceea, că copiii pilda şi-or însemna-o şi azi mâne pe ei însuşi în aceeaş osândă îi va aduce. Câtă amărăciune, câtă durere, şi, unde să mai fac şi procese, câtă perdere aduce această neîn-

găduire, nu v-o descriu. Vi-o puteţi închipuì toţi, dar mai ales aceia, cari aţi avut parte de astfel de rele şi aceia, cari cu ochii deschişi priviţi cele din jurul vostru.

Neîngăduirea este însă prea adeseori şi cauza multelor nemulţămiri în familie, este nu arareori chiar principala cauză de traiu rău între soţ şi soţie. Două petri tari nu fac făina bună, zice proverbul. Două capete mari, nu pot face casă şi masă. Când bărbatul şi femeia nu se îngăduie unul pe altul, pacea şi liniştea locaş în casa lor nu-şi vor lua. Şi unde pacea şi liniştea lipsesc, vieaţă familiară cinstită şi fericită nu poate fi.

Ce să zic despre certele şi procesele, ce atât de des nemulţămesc când pe unul când pe altul? Căutaţi şi vă veţi convinge, că dintre o sută de cazuri, nouăzeci şi nouă îşi au începutul în neîngăduirea faţă de deaproapele şi încă în neîngăduire bazată pe cele mai neînsemnate lucruri. Unul se ceartă pentru un cuvânt de ocară, pentru o vădită clevetire sau minciună, ce guri rele i-a pus la inimă, altul se judecă pentru o mână de fân, pentru o breazdă de loc, pentrucă a trecut vecinul cu carul prin locul lui ş. a. .... Şi se înegresc unul pe altul încât îţi roşeşte faţa de ruşine ascultându-i cum se ceartă, iar cu judecăţile îşi cheltuiesc sudoarea zilelor grele şi pânea copiilor încât ţi-se înduioşiază inima văzând cu ce încăpăţinare se ruinează unii pe alţii. Şi totuş, toţi vor să fie creştini, îngăduirea creştinească însă le lipseşte. Toţi vor se fie ucenici ai lui Christos, dar nici unul nu-l urmează în pildele sale de îngăduire.

Nu-i vorbă şi creştinul va fi constrâns a folosì cuvinte mai aspre. Sunt chiar şi neînţelegeri, cari numai prin judecători se pot delătura. Creştinul adevărat însă va folosì cuvintele aspre numai în cazuri de tot grave, spre pildă când e atins el sau familia sa în cinstea şi numele său bun şi şi atunci cu scopul vădit de a se apăra. Şi creştinul adevărat va cere întrevenirea judecătorilor lumeşti în daraverile sale, pentrucă şi judecătoriile D-zeu le-a lăsat. Intrevenirea o cere însă numai dupăce toate încercările sale de împăciuire cu deaproapele, toate intrevenirile prietinilor săi, nu pot aduce pacea şi liniştea între el şi deaproapele. Dacă încercările aceste de împăciuire nu s'au făcut, certele şi judecăţile noastre sunt de tot necreştineşti. Porunca Mântuitoriului: «Şi de va greşì ţie fratele tău, mergi şi mustră pe dânsul între tine şi el...» (Mateiu 18, 15); îndemnul apostolului Pavel: «Pentruce mai bine nu suferiţi strâmbătate? Pentruce mai bine nu răbdaţi pagubă?» astfel neîmplinindu-le şi nouă ne va striga acelaş apostol: «Ci voi înşivă faceţi strâmbătate şi aduceţi pagubă şi mai vârtos fraţilor. Au nu ştiţi, că nedrepţii împărăţia lui D-zeu nu o vor moştenì.» (I, Cor. 6, 7).

Certele şi judecăţile, dacă nu sunt afară din seamă necreştineşti, înveninează vieaţa noastră, atât în familie cât şi afară de familie, şi fac ori ce împreună lucrare spre înaintare şi fericire imposibilă. Cum poate înainta o familie, cum pot membrii ei învinge greutăţile vieţii, când neîngăduirea împingându-i la certe consumă puterile şi voinţa de muncă?

Cum poate o comună sau un neam progresa, când puterile, voinţa de muncă şi sudoarea feţei membrilor se consumă în judecăţi păgubitoare?

Neîngăduirea totdeauna neîngăduire produce. Şi totuş fiecare din noi ar trebuì să vadă, cât de avizaţi suntem unul la altul, cât de mult avem lipsă unul deajutorul celuilalt. Neîngăduitorul, ajutorul deaproapelui în lipsele sale nu-l va avea. In boale şi în nenorociri lipsit de ajutor îndoit va suferì, dar chiar şi bucuriile neîmpărtăşite şi de alţii, nu sunt adevărate bucurii, pentrucă nunta fără neamuri şi prietini nu-i ospăţ zice Românul...

În lumea aceasta omul nu poate avea neamuri şi buni prietini din destul. De suntem sănătoşi ori bolnavi, de ne merge bine sau rău, cu cât avem mai multe neamuri şi buni prietini, cu atât mai bine şi mai siguri ne simţim. Sufletul şi inima ni-se ridică, puterile ni-se întăresc, căci ne ştim cu ajutor.

Neamurile se susţin, şi bunii prietini se câştigă numai prin îngăduire creştinească. Deci neîngăduitorul îşi alungă dela sine neamurile şi-şi respinge prietinii, pe cari scump îi va plătì atât în zilele sale grele cât şi senine.

Veniţi dar, iubiţi creştini, să ne adăpăm şi noi din îngăduirea nemărginită a Domnului nostru din Sf. Evangelie de azi, care rugându-l sluga sa, părinteşte i-a îngăduit considerabila sumă de 10 mii talanţi. Veniţi să sugrumăm boldul neîngăduirei în inimile, în casele şi în comuna noastră, să nu fim ca sluga vicleană, ci mâna să ni-o dăm la frăţească şi creştinească îngăduire în vorbele şi faptele noastre. Veniţi, ca cu pilde frumoase de îngăduire să aprindem şi în fragedele inimi ale copiilor nostri făclia îngăduirii frăţeşti, însufleţindu-ne toţi la lucrare comună spre progres şi fericire. Veniţi să săpăm adânc în inimile noastre şi în voinţă tare creştinească să facem îndemnul apostolului Petru: «Toţi să fiţi cu un cuget, milostivi, iubitori de fraţi, îndurători, blânzi, smeriţi, nerăsplătind rău pentru rău, ocară pentru ocară, ci dimpotrivă binecuvântând. Celce voieşte să iubească vieaţa şi să vadă zile bune, să-şi oprească limba sa dela rău şi buzele sale să nu grăiască vicleşug. Să se depărteze dela rău şi să facă bine, să caute pacea şi s'o urmărească. Căci ochii Domnului sunt spre cei drepţi şi urechile Lui spre rugăciunea lor, iar faţa Domnului este asupra celorce fac rele.» (I, Petru 3, 8—12) Acum şi pururea şi în veci vecilor. Amin.

Dr. I. Stroia.

CUVÂNTAREA

ţinută în biserica din Roşia (protopopiatul Sibiiului) la 11 Februarie 1907 cu ocaziunea întroducerii preotului Constantin Moldovan în oficiul de paroh.

In numele Tatălui şi-al Fiului şi-al sfântului Duh!

Iubiţi Creştini! Nu tocmai de mult s'a împlinit un an de zile de când poporul român din această comună bisericească a petrecut la cele vecinice pe întâiul paroh al acestei biserici, pe preotul **Ioan Bânda,** pe carele Dumnezeu să-l odihnească şi să-l aşeze în ceata celor drepţi.

De-atunci şi până astăzi cu creştinească răbdare şi cu nădejdea de mai bine a-ţi purtat vălul cernit al văduviei. Dară preamilostivul Dzeu-în nemărginita lui purtare de grijă de voi, smeriţii lui fii şi rugători, s'a îndurat, ca timpul văduviei să nu fie prea îndelungat, şi astăzi v'a făcut părtaşi de împlinirea făgăduinţei, cuprinse în cuvintele sfântului evang. Ioan: «*Dară întristarea voastră se va întoarce întru bucurie*» (XVI—20). Astăzi adecă a trecut vălul văduviei de pe această parohie şi bucuria s'a sălăşluit în sufletele tuturor dela mic până la mare, dela tineri la bătrâni, dela bărbaţi la femei. Cu strigăte de bucurie, cu dragoste şi cu însufleţire, cu flori şi cu cântări aţi bineventat şi aţi primit pe noul vostru mire, pe noul vostru păstor, conducător şi părinte sufletesc, carele vine în mijlocul vostru, tinăr şi cu dorul ferbinte de a lucra pentru înaintarea acestei parohii şi a credincioşilor ei. Şi această bucurie a voastră este foarte îndreptăţită. Căci ce bucurie poate fi mai mare, decât aceea, pe care o simte o familie, când îşi vede pe părintele ei de mult aşteptat?

Bolnav fiind părintele protopop al acestui tract, a căzut pe mine soartea de a vi-l prezenta mai întâi pe acest păstor acum înzăstrat cu darul preoţiei şi de al întroduce în slujba, în oficiul său. Şi când îndeplinesc această misiune, mă îndreptez mai întâi cătră voi, Iubiţilor Creştini, cu cuvintele apostolului *Pavel,* carele în una din scrisorile sale (Col. IV. 10) aşa sfătuieşte pe Coloseni: «*şi Marcu, nepotul lui Varnava, de carele aţi luat porunci, de va venì la voi, primiţi-l pre dânsul*». Aşa vă zic şi eu voauă, că pe părintele *Constantin,* carele vine dela mai marii săi cu porunci de bună păstorire, *primiţi-l,* cum primesc fiii pe părintele lor iubit. Sau mai bine zis: vă rog, ca însufleţirea, cu care astăzi aţi primit pe noul vostru preot şi dragostea, ce i-aţi arătat-o, să nu înceteze faţă de el nici pe viitor, pentrucă nu numai pentru sine, ci mai ales pentru binele vostru vremelnic şi vecinic este chiemat să lucreze şi în deosebi pentru mântuirea sufletului vostru, ceeace este un mare bine pentru voi, căci după cuvântul scripturii: «*Ce folos că veţi dobândì lumea 'ntreagă şi veţi pierde sufletul*». Să nu-i detrageţi sprijinul vostru, mai ales cei bătrâni şi fruntaşii poporului, căci tinăr fiind, poate — pe lângă toată în-

vățătura — nu are destule experiențe în toate privințele, iară aceste nu se câștigă din carte, ci în lupta vieții; iară după vorba lui I. Sirah (37, 25) între voi «*mulți sunt înțelepți prin propriile experiențe*» și pățănii.

Impliniți față de noul vostru conducător porunca, ce v'o dă și voauă sf. apostol *Pavel* în scrisoarea către Evrei (XIII, 17): «*Ascultați de conducătorii vostri și vă supuneți lor, căci ei priveghiază pentru sufletele voastre, ca ceice au să deie seama, ca să facă aceasta cu bucurie, iară nu suspinând, căci aceasta nu v'ar fi de folos*». Această ascultare sunteți cu atât mai vârtos datori să i-o dați, cu cât nu este numai învățătorul, sfătuitorul, povățuitorul, este nu numai duhovnicul și părintele vostru, ci e totodată și ***trimisul lui Dumnezeu***, ca să propoveduiască legea lui în mijlocul vostru, căci cuvântul Mântuitoriului nostru Iisus Christos, îndreptat către apostolii săi, privește și pe urmașii lui, adecă pe toți preoții, când zice: «*Celce vă ascultă pe voi, pe mine mă ascultă, și cela ce vă desprețuiește pe voi, pe mine mă desprețuiește și cela ce mă nesocotește pe mine, nesocotește pe Cela ce m'a trimis*» (Luca X, 16) adecă pe Tatăl nostru cel din cer și pentru aceasta la judecata cea mare își va primì cuvenita răsplată.

De altă parte țin de datorință să vă pun la inimă și aceea, ca în toate lucrările voastre să aveți deplină încredere în Dumnezeu și în ajutorul lui, căci după cuvântul psalmistului: «*Inalt e Domnul și spre cei smeriți privește*» (ps. 137—7). Ochiul Domnului plin de îngrijire v'a urmărit și în trecut. Bătrânii satului își vor aduce poate aminte, că înainte de aceasta cu 53 ani, când întrâiul preot Ioan Banda a venit în această parohie, mai nainte filie la comuna vecină Cornățel, credincioșii nostri români formau abia o mână de oameni, și și aceia erau săraci, fără prindere, fără multă temelie și rădăcini și numai cu nădejdea în suflet și cu încredere în tăria brațelor lor de muncă și în puterea lor de vieață. Dară în cursul păstoririi lui s'a împlinit vorba scripturii «*Cei slabi s'au încins cu putere*» (I. Sam. II. 4), căci Domnul «*nu uită strigătul celor săraci*» (ps. 9, 13, 19) «*și le ajută*» (I. Sirach 35, 16). Și iată, cu ajutorul Celui de sus și sub conducerea păstorului cu durere față de toate trebuințele voastre: v'ați înmulțit în măsură însemnată ca număr, ați prins rădăcini puternice cu vetrele voastre și v'ați întărit cu averea câștigată. Și nădăjduim, că tocmai voia lui Dumnezeu a fost, ca sf. Evang. Luca să vă încurajeze și astăzi, la întroducerea în oficiu a preotului al doilea, cu cuvintele dela sfârșitul evangeliei sale: «*Ceice s'au înălțat se vor coborî, iară cei smeriți tot mai mult se vor înălța*».

Iară acuma mă îndreptez către tine, iubite nou preot, carele de astăzi înainte îți legi soartea și vieața de soartea și vieața acestui popor și a bisericii lui, și îți zic: Fii de astăzi înainte ***păstorul*** adevărat și ***părintele*** bun al poporului, ce ți-s'a încredințat, căci în aceste două cuvinte, pline de înțeles, culminează chiemarea ta pastorală.

Oricât te-ai crede de tinăr şi fără experienţe şi oricât ţi-ar părea de grea şi anevoioasă cariera preoţească, nu desnădăjduì, ci după cuvântul Impăratului David către fiul său, Solomon (I. Paralipomenon XXVIII, 20): «*Intărește-te și te îmbărbătează și muncește; nu te teme, nici nu șovăì, că Domnul Dumnezeul meu va fi cu tine și nu te va lăsa și nu te va părăsì până ce vei îndeplinì tu tot lucrul slujbei casei Domnului.*»

Asemenea te încurajază şi cuvântul Domnului către prorocul Moisă, carele conştiu de slăbiciunea puterilor omeneşti se sfia a primì greaua însărcinare de-a scoate poporul israiltean din robia Egiptenilor şi rugă pe Dumnezeu «*să aleagă pe altul putincios, pe carele vei trimite*» (IV. c. 13 st.). Atunci Domnul, carele — *văzând au văzut năcazul poporului său în Egipet și strigarea lor a auzit dela cei ce-i silesc pe ei*» (c. III, 7) l'a îndemnat, zicându-i: «*Pleacă numai acolo, eu voiu deschide gura ta și te voiu învăța, ce să grăiești*». Deci fii şi tu cu încredere în Dumnezeu şi în darul ce l-ai primit dela arhiereul tău; şi nici un moment nu pierde din vedere porunca apostolului Pavel (Col. IV. 17) trimisă lui Archip la sfârşitul scrisorii sale către Coloseni (IV—17): «*Vezi-ți de slujba ce ai primit-o întru Domnul, ca să-o împlinești*». Caută să ai şi tu aceeaş dragoste către turma ta, pe care ea astăzi ţi-a arătat-o la primirea în mijlocul ei. Poartă-o la păşunea cea mântuitoare a bunelor poveţe şi învăţături, cari întăresc trupul, luminează mintea şi nobilitează inima, şi fereşte-o de otrava învăţăturilor rele, cari vin dela proroci mincinoşi, căci vei avea să-ţi dai seama de ea înaintea mai marilor, cât şi înaintea lui Dumnezeu, «*carele cere oile sale din mânile păstorilor*» (Ezechil XXXIV. 10).

Nu părăsì turma nici la rău ca şi la bine; ci bucură-te cu poporul tău la bine şi fi mângăitorul lui la vreme de năcazuri, căci după zisa sf. Evang. Ioan: «*Păstorul cel bun sufletul și-l pune pentru oi*» (Ioan, X, 15).

Să fie urechia ta deschisă pentru toate nevoile poporenilor tăi, că în tine privesc pe singurul povăţuitor şi în tine aşteaptă pe singurul lor mântuitor în toate nevoile vieţii şi ale grelelor împrejurări, în cari trăiesc.

Nu uita niciodată, că mai marii bisericeşti nu te-au trimis în pământ străin să propoveduieşti cuvântul netrecător al evangeliei lui Christos, ci ţi-a încredinţat o parte din neamul tău, din sinul căruia ai ieşit. In calea ta către acest popor te-au însoţit deci cuvintele lui Ezechil (III. 4—5): «*Fiule, dute la casa lui Izrail, și predică-le cuvântul meu. Căci eu te trimit nu la un popor, care are un graiu străin și o limbă necunoscută, ci la casa lui Izrail*», adecă la poporul tău propriu.

Deci să priveşti şi ţii între cele mai de frunte datorinţe ale tale: a sădì şi a întărì în sufletul fiilor tăi *dragostea către limba dulce* a casei noastre româneşti, dragostea către *neamul* din care facem parte, dragostea către *vatra părintească,* care ne-a legănat tinereţele, dragostea către pământul şi *țara* în care ne-am născut, am crescut şi trăim şi sub glia cărei ne zac osămintele scumpe ale strămoşilor şi părinţilor nostri, dragostea către *datinele* şi *obiceiurile* bătrâneşti şi către *moșia,* pe care îna-

intaşii nostri adeseori cu sudori de sânge au câştigat-o şi au lăsat-o cu limbă de moarte fiilor şi nepoţilor, ca să o susţie şi mărească şi înmulţită să o lase urmaşilor lor.

Aduţi mereu aminte, că

„Un popor numai prin datini, limbă
„Simte, trăieşte şi înfloreşte;
„Iar când prin ele nu mai simţeşte
„Incet cu 'ncetul piere, să schimbă.

Iar acum să dăm cetire prea înaltelor litere ale I. P. S. S. arhiepiscopului şi mitropolitului nostru *Ioan.* (Se cetesc.) Pe temeiul acestei gramate arhiereşti te declar deci de paroh pe vieaţă al parohiei ortodoxe-române din Roşia, fiind învestit cu toate drepturile împreunate cu această demnitate.

Iară în urmă — drept semn şi simbol al puterii preoţeşti — îţi predau *cheile bisericii* acesteia, dorindu-ţi din parte-mi mulţi ani de mănoasă păstorire; dorindu-ţi, ca — precum prin aceste chei vei avea putinţa de a deschide această biserică şi a te apropia de altarul ei — aşa să te învrednicească Dumnezeu să ai tactul cuvenit şi darul, ca prin cheile fermecate ale cuvântului, ce-l vei propoveduì, să poţi pătrunde la sufletul şi la inima credincioşilor tăi, căci — ştiindu-te aproape de inima lor — să fii sigur, că cuvântul tău nu va fi «*cuvântul celui ce strigă în pustie*», nu va fi ca sămânţa, ce cade pe pământ pietros, încât paserile cerului o mănâncă; ci va fi sămânţa care cade în pământ mănos, care produce roade cu belşug.

Ştiind vorbì dela inima ta şi la inima poporului păstorit de tine, cuvântul, ce va ieşì din gura ta, va fi aşa precum zice Iisus Navi (55. 10—11): «*Că precum ploaia şi zăpada, ce cade din cer, nu se mai întoarce, tot aşa, acolo, ci umezeşte pământul, îl face roditor, încolţeşte plantele, şi ne dă sământă, din care avem pânea cea de toate zilele: aşa să fie şi cuvântul, ce va ieşì din gura ta.* «*Să nu se întoarcă iarăş gol la mine; ci să împlinească ceeace îmi place, şi să-i succeadă, aceea la ce-l trimiţi.*»

Cu aceste te binecuvânt pe tine şi poporul tău, rugând şi din parte-mi pe Dumnezeu cu cuvintele psalmistului (XXVII. 9): «*Mântuieşte poporul Tău şi binecuvântă moştenirea Ta, şi-i paşte pe ei şi îi ridică pe ei*» acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Dr E. Miron Cristea.

ULTIMELE AGITAŢIUNI DIN SÂNUL CATOLICISMULUI.

De mult timp biserica catolică n'a dat atât de mult de lucru presei europene ca în lunile acestea din urmă. Sunt mai mult de trei luni de când huesc ziarele în nişte chestiuni cari cu iuţeala fulgerului s'au precipitat una după alta, şi, ca şi un combustibil, au alimentat zarva.

La 18 Aprilie acest an, Papa Piu X creă mai mulţi cardinali, cu care ocaziune rostì un discurs aspru contra mişcării moderne în teologia catolică.

Această mişcare modernă se cuprinde în aceia, că nu puţini teologi catolici, mai cu seamă în Francia, au cam părăsit liniile tradiţionale ale doctrinei catolice şi caută un fel de înoire sau de acomodare cu teoriile moderne. Mişcarea se face simţită mai mult pe terenul criticei biblice şi istoriei bisericeşti. Ea e influenţată, fără îndoială, de critica înaintată protestantă, şi reprezintă idei ce nu convin de loc învăţăturii îndatinate, precum: Mântuitorul Christos, ca «fiu al timpului», n'a fost scutit în doctrina sa de concepţiunile greşite ale timpului său; evanghelia lui Ioan nu e o operă de cuprins istoric, pe care să ne putem baza în studiul vieţii Domnului, ci mai mult un tratat mistic speculativ, influinţat de filozofia neoplatonică cu doctrina despre *logos*; Invierea Mântuitorului nu trebue luată în sens literal, ca o sculare trupească din morţi, ci numai ca o revivificare a spiritului Lui în inima apostolilor şi credincioşilor săi, ceace-i asigură o stare de veşnică prezenţă, de rămânere şi vieţuire în interiorul lor; Papatul nu e un sistem dogmatic instituit de D-zeu, ci un fapt apărut sub influinţa factorilor istoriei şi desvoltat numai sub priinţa împrejurărilor timpului.

Faţă de toate acestea ia poziţiune cuvântarea amintită a lui Piu X. Negreşit că ea trezì sensaţiune şi dădù de lucru ziarelor a mai pune în vorbă chestiunea catolicismului reformist.

Dar foarte curând după aceasta interesul crescù, cu el însă şi pasiunea şi înverşunarea, printr'o nouă afacere, care întră în acţiune şi lărgì brazda focului. E vorba de afacerea *Schell-Commer* care de luni de zile se resfaţă în largi coloane pe paginile ziarelor.

Schell, mort acum vre-o doi ani, a fost profesor de teologie la universitatea din Würzburg. El contează ca un mare savant în sânul teologiei catolice de azi, dar pentru ideile lui liberale, cărţile i-au fost puse la indexul lucrărilor oprite a se cetì.

Nu de mult un comitet de distinse personalităţi catolice, în frunte cu Arhiepiscopul de Bamberg, Dr. von Abert şi Episcopul de Passau, Dr. von Henzle, vrură să-i ridice un monument. Dar Monseniorul Commer dela facultatea de teologie din Viena publică tot în acelaş timp un tratat în care combătea doctrinele lui Schell şi le denunţa ca periculoase pentru catolici. Deci un fel de contra-manifestare conservativă faţă de manifestarea comitetului de ridicare a momentului, care părea cu atitudini liberale.

Această lucrare a lui Commer a fost mărul discordiei şi o adevărată dinamită care a produs multă ură, duşmănie şi amărăciune.

Piu X o laudă într'o scrisoare către autorul ei, blamând în acelaş timp pe membri comitetului; iar ceilalţi o acopăr de ocări, de care nu scapă nici camarila iezuită, care a îndemnat pe Papa să se pronunţe în chestiuni pe care nu le ştie.

A urmat o serie de isbucniri pasionate, de împunsături dureroase şi împroşcări înveninate.

Profesorul Merkle din Würzbug numì *teologi-hiene* pe inimile înguste care n'au o scântee de dragoste pentru Schell şi, ca şi hienele, nu-l lăsa nici în mormânt. Unii au interpretat aceste cuvinte ca aplicându-se şi lui Piu X, care în scrisoarea către Commer a vorbit, de sigur şi de erorile lui Schell.

*

Această chestiune ardea în toiul ei, când alta izbucnì dela Münster, suind tonul încriminărilor şi turnând gaz peste foc.

Un număr de laici catolici din Anglia şi Germania alcătuiseră în taină *o ligă,* ca la un moment dat, să apară cu o petiţiune monstră către papă, spre a modifica unele din vechiturile organizaţiunii romane şi în special a îndulcì procedura Indexului (cărţilor oprite) dacă nu a o desfiinţa.

Ceiace traduc în această chestiune după *Journal de Genève* (17 Iulie st. n. 1907), va lămurì cum stau lucrurile şi cu asta:

«Emoţiunea produsă de această scrisoare (a lui Piu X către Commer) de abia se liniştise, când un organ oficios al Vaticanului, *Corrispondenza romana,* publica o serie de documente de cel mai mare interes. Mai întâi

e o petiţiune care trebuia adresată Papii pentru reforma *Indexului;* apoi statutele unei ligi secrete, care trebuia constituită printre catolicii ţărilor anglo-saxone pentru împrăştierea ideilor reformiste. Dar ceia-ce cu dreptul a emoţionat Sfântul Scaun în clipa dintâi, e că printre iniţiatorii acestei asociaţiuni tainice se află persoane însemnate din partidul catolic german, deputaţi ai «centrului» până la baronul de *Hertling,* vice-prezident al Reichstagului şi poate personalitatea catolică cea mai cu vază din Germania în acest moment.

Cred că Vaticanul a cam exagerat importanţa acestei ligi, în care s'a văzut un complot internaţional contra Sf. Scaun. Intovărăşirea pentru reforma indexului n'avea nimic neonorabil. E îndeobşte cunoscut astăzi, chiar printre catolicii cei mai devotaţi Romei, că aşa cum funcţionează acum, Congregaţiunea Indexului nu mai răspunde cerinţelor de faţă şi avea nevoie de o reorganizare pe deaîntregul. Dacă liga germană a vrut să se învăluiască în taină, — fără îndoială pentru a ajunge mai sigur la scopul propus. Dar aici amicii prea zeloşi ai Vaticanului au ţinut să mărească şi să exagereze lucrurile, fără îndoială pentru a îndreptăţi măsurile de înăbuşire care ar putea fi luate.

Polemicele relative la documentele descoperitoare publicate de *Corrispondenţa romana* durau încă, când un act nou al Sf. Scaun arăta bine puternica hotărîre a papii de a sfârşi cu *modernismul.* Data asta cea ochită era Italia. Monseniorul Fracassini, director al seminarului din Perugia şi unul din profesorii de esegesă cei mai stimaţi, fù pus în retragere. Episcopul de Perugia, amicul Monseniorului Fracassini, nu se potrivì dela început poruncilor Vaticanului, dar un ordin direct al papii a venit să-l oblige. Aici se recunoaşte că învăţământul Mons Fracassini nu conţinea nimic contrar ortodoxiei, dar i-se impută, dacă nu doctrine, cel puţin tendenţe opuse direcţiunilor bine cunoscute ale sf. Scaun în materie de esegesă. Destituirea Mons Fracassini a produs în Italia o adâncă impresiune.

De altmintrelea ne-am înşela foarte mult dacă ne-am închipuì că la Vatican nu se ştie nemulţămirea şi întărâtarea iscată la mulţi catolici de măsurile de înăbuşire îndreptate contra tuturor reprezentanţilor unei critici mai mult sau mai puţin largi, contra tuturor acelora, cari în ideile sau învăţământul lor, se depărtează de catolicismul ultraconservator şi tradiţional. Dar papa are convingerea că îndeplineşte o datorie de conştiinţă şi nimic nu-l va face să deie înapoi.

De curând am avut prilejul să mă întreţin despre acest subiect cu un personagiu care ocupă la Vatican o situaţiune oficială şi care e în măsură de a cunoaşte cugetarea intimă a papii şi sfătuitorilor săi.

— Nu-i o greşală de tactică din partea sf. Scaun, spuneam eu, de a considera ca un bloc şivoiul modernist şi a nu face nici o deosebire între tendenţele şi aspiraţiunile care-şi fac drum? Mişcarea care se manifestă astăzi în sânul catolicismului e cea mai însemnată care s'a produs dela reformă încoace. Ea ţânteşte în general să revizuiască şi să stabi-

lească pe o bază trainică titlurile istorice ale bisericii catolice, să le alinieze şi armonizeze cu datele ştiinţei şi criticei moderne şi de asemenea să reformeze ici şi colo mentalitatea catolică, potrivind-o cu cerinţele conştiinţei contemporane. Dar această mişcare, ca toate marile mişcări istorice nu e egală şi uniformă; ea e foarte felurită şi complexă: îşi are dreapta centrul său, stânga şi extrema stângă.

Alăturea de revendicările prea din cale afară sau prea îndrăzneţe care e bine că-s înăduşite — vorbesc din punct de vedere catolic — se găsesc de sigur aspiraţiuni legitime şi raţionale de care ar fi înţelept şi folositor să se ţie seamă. Dar impresiunea dată de actele Sf. Scaun este că el cuprinde totul în aceeaş osândă; nimic, absolut nimic nu se îngădue trebuinţei de a reforma, înoì şi adapta, care se face simţită; în toate punctele şi chestiunile se sileşte să menţie tradiţiunea în integritatea sa aşa cum este, chiar dacă această tradiţiune apare foarte învechită, roasă, fără legătură cu datele criticei şi cerinţele zilei de azi. Nu e aceasta o greşală? N'ar fi mai drept şi mai conform cu spiritul Bisericii romane de a face o alegere, şi din manifestările numeroase şi felurite, pe care le îmbracă ceeace se numeşte modernism, a primì ceeace e bun, raţional, legitim, şi în loc de a voì să respingă curentul de azi, să caute — cum făcea Leon XIII să-l moaie, să-l călăuzească, să-i dea direcţie?

— Nu, mi-se răspunse. Momentul de a opera alegerea de care vorbiţi n'a venit încă. Modernismul e cel mai mare pericol care a ameninţat vreodată biserica. Pentru dânsa îi o chestiune de vieaţă şi de moarte de a zdrobì această mişcare, sau cel puţin de a o reduce la neputinţă. Numai dupăce aceasta se va îndeplinì, se va căuta să se deie satisfacţiune trebuinţelor legitime de care vorbiţi. Pentru un moment e de lipsă să alergăm cât mai iute pentru a mântuì dogma şi disciplina ameninţate de inovaţiuni prea îndrăzneţe.

Mărturisesc că acest răspuns nu m'a prea convins, dar dă cheia atitudinii actuale a sf. Scaun. In lupta sa contra modernismului Piu X nu va face nici o concesiune şi va rămânea neînduplecat, pentrucă are convingerea că face bisericii un serviciu capital!»

*

Va să zică am văzut trei chestiuni care agită în momentul de faţă sferele bisericii catolice: cazul Schell-Commer, Liga secretă contra Indexului şi mişcarea modernistă în genere de care vorbeşte corespondentul din Roma al lui *Journal de Genève.* Chestiunea din urmă le îmbrăţişează pe toate, ea stă la baza celor două de mai nainte. Acestea două sunt numai izbucniri trecătoare, mişcarea modernistă însă e permanentă, va dura încă şi va ascuţì multă vreme pasiunile.

Dar cu acestea nu s'a terminat. Ele au grăbit ivirea altei chestiuni, produsă tot de mişcarea modernistă: publicarea *Syllabus*-ului lui Piu X.

Critica biblică înaintată, reprezentată în Francia prin Loisy, Houtin, le Roy etc., ale căror cărţi sunt osândite de congregaţiunea Indexului, făcuse să se prevadă de mult încă publicarea unui catalog de erori osândite de Sf. Scaun. Ciocnirile din urmă au grăbit însă această acţiune de înăduşire a ereziei, şi aşa iată-ne la 4 Iulie acest an cu noul Syllabus al lui Piu X, osândind 65 de propoziţiuni eretice, extrase cea mai mare parte din scrierile esegeţilor francezi.

Deci tot mişcarea modernistă e cauza generală care poartă vina pentru publicarea Syllabus-ului. Ea va mai aduce încă multe năduşuri cercurilor diriguitoare şi cine ştie cum se va termina!...

Iată tot după corespondentul din Roma al lui *Journal de Genève* (23 Iulie st. n. 1907) amănunte mai multe despre noul Syllabus:

«De mult timp se vorbea de publicarea unui nou *Syllabus* al lui Piu X, care trebuia să semnaleze şi să lovească erorile principale ale modernismului. Acest document a apărut chiar acum şi mă grăbesc să adaug că n'are toată importanţa care i-se atribuia mai nainte.

Syllabus-ul lui Piu X nu posedă nici lărgimea, nici complexitatea celui al lui Piu IX. El ţinteşte mai numai erorile privitoare la chestiunile de esegesă biblică şi istoria originilor Bisericii. Nici o pomeneală de vre-o chestiune de ordine politică şi socială. Deci, la dreptul vorbind, nu se poate spune că noul *Syllabus* aruncă osânda peste tot ceia-ce se cheamă modernism; el priveşte numai una din feţele lui şi poate nu cea mai semnificativă. De altfel cele mai multe din osândele formulate de ultimul document pontifical erau deja cunoscute din timpul punerii la index a cărţilor abatelui Loisy.

Cel lovit e mai cu seamă acesta din urmă. Se poate spune fără esagerare că din 65 de propoziţiuni respinse de *Syllabus*-ul lui Piu X, 50 cel puţin sunt scoase din cărţile abatelui Loisy. Chipul său de a privì inspiraţiunea cărţilor sfinte, afirmările sale asupra caracterului mistic şi neistoric al Evangheliei a patra, asupra cuprinsului curat eshatologic a predicării lui Iisus, asupra echivalenţei titlurilor de Mesia şi Fiu al lui Dumnezeu, atribuite de Evanghelie lui Christos, asupra originei pauline a teoriei Rescumpărării, — tot ceiace constitue sistemul «loysist», formează singur trei sferturi din propoziţiunile osândite de *Syllabus*. Propoziţiunile 25 şi 26 ochesc ideile desvoltate de curând de dl Roy în cartea sa: *Ce e dogma?* (Qu'est-ce qu'un dogme?) Propoziţiunea 22: «Dogmele Bisericii

nu sunt adevăruri căzute din cer, ci o interpretare subiectivă de fapte religioase determinate», fusese susţinută de abatele Bonajuti, unul din principalii profesori ai seminarului Apolinariu în Roma, ceea ce i-a adus acum câteva luni destituirea din partea lui Piu X. Propoziţiunea 21: «Revelaţiunea care formează obiectul credinţei catolice n'a fost formată prin predicarea apostolilor», avea de asemenea adepţi printre esegeţii italieni; voi cita între alţii pe Lanzone şi Fracassini. Propoziţiunea care afirmă că Cristos din credinţă e foarte deosebit de Cristos cel din istorie e comună unui mare număr de esegeţi francezi şi italieni. Tot aşa se poate spune de aceea care atribue Evangheliei a patra numai un caracter simbolic.

Şi acum care-i valoarea acestui *Syllabus* din punct de vedere dogmatic? In acest punct părerile sunt foarte diferite printre teologii catolici.

In primul moment trebue se observăm că noul *Syllabus* e un simplu decret al congregaţiunii Indexului şi nu poartă semnătura papii[1]. Acest fapt singur micşorează mult însemnătatea lui. Astăzi e pretutindenea admis, chiar de Sf. Scaun, că deciziunile congregaţiunilor romane n'au un caracter dogmatic şi nu angajează întru nimic infalibilitatea pontificală. Tocmai pentru acest motiv nu se poate invoca ca un argument contra infalibilităţii papale, proclamată de Piu IX, decretul Sf. Oficiu care osândì în sec. XVII, teoria lui Galilei despre învârtirea pământului. *Syllabus*-ul lui Piu X deci ca şi al lui Piu IX, nu obligă de loc infalibilitatea pontificală. E adevărat că noul Syllabus cuprinde propoziţiunea următoare, care e respinsă: «Trebuiesc socotiţi scutiţi de greşală acei care nu dau absolut nici o însemnătate decretelor congregaţiunii Indexului şi altor congregaţiuni romane». Dar caracterul extrem al acestei propoziţiuni aşa cum e formulată sare în ochi. Nu cred să fie catolici cari să nu deie absolut «nici o importanţă» decretelor Indexului şi altor congregaţiuni romane.

Adevărata chestiune nu e de a nega s'au afirma, ci de a mărginì această importanţă. Tocmai asta însă n'o face noul *Syllabus* şi nu schimbă nimic din vechea stare de lucruri. Ca şi înainte de publicarea *Syllabus*-ului lui Piu X, rămâne stabilit că deciziunile congregaţiunilor romane, cuprinzând şi pe cele ale Indexului, nu obligă infalibilitatea pontificală.

Propoziţiunea citată mai sus cu privire la acest subiect naşte altă reflexiune. Anume că cele mai multe din părerile sau teoriile respinse de *Syllabus-ul* lui Piu X nu reproduc totdeauna exact cugetarea autorilor osândiţi. Formula întrebuinţată de Index o exagerează adeseori şi o întrece, ceiace e încă un motiv de a reduce însemnătatea ultimului document la adevărata sa valoare. Părerile esegesei nouă îşi păstrează în multe puncte toată valoarea lor, chiar după ultimul *Syllabus*.

Syllabus-ul lui Piu X are de sigur importanţă ca arătător al tendenţelor care-şi scot capul în Vaticanul actual pentru a menţinea în integri-

[1] Totuş alte ziare au vestit că decretul pe ziua de 3 Iulie a eşit din congregaţiune, iar la 4 a fost iscălit de papă.

tatea lor toate poziţiunile catolicismului tradiţional şi ultraconservator. Dar această importanţă nu trebue exagerată. Noul *Syllabus*, ca şi *Syllabus*-ul lui Piu IX e numai o operă de circumstanţă şi de caracter mai mult polemic decât doctrinal şi dogmatic. Va putea întârzia prefacerea care se îndeplineşte în sânul catolicismului pentru a potrivì credinţa şi tradiţiunea cu datele criticei şi ştiinţei, dar n'o va împedeca. După *Syllabus*-ul lui Piu IX, deşi mult mai reacţionar decât acesta al lui Piu X, multora li-se părea că erau tăiate legăturile dintre biserică şi aspiraţiunile legitime ale spiritului modern. Dar a venit Leon XIII care a restabilit comunicaţiunile şi a arătat că catolicismul se poate concorda perfect cu cuceririle cele mai scumpe şi mai preţioase ale civilizaţiunii contemporane.

De exemplu în importanta chestiune a raporturilor dintre biserică şi stat, libertatea conştiinţei şi a culturilor, etc., Enciclicele lui Leon XIII au redus la adevărata lor valoare unele afirmaţiuni prea înaintate ale *Syllabus*-ului lui Piu IX, şi au pus în adevărata ei lumină doctrina catolică.

Leon XIII a arătat, că în ciuda tuturor lucrurilor, se află în catolicism o incontestabilă putere de propăşire, înoire şi adaptare. Această putere are să poată fi înăduşită câtva timp, dar suprimată nu. Deci pe nedreptul s'ar exagera între catolici s'au necatolici caracterul reacţionar al *Syllabus*-ului lui Piu X şi rezultatele sale. Papa osândeşte cu grămada toate tendenţele şi teoriile esegesei nouă. Printre aceste tendenţe şi teorii unele par periculoase şi excesive chiar multor esegeţi catolici ai şcoalei zise largi şi progresiste. Altele pot părea posibile să fie primite, dar momentul de a face alegerea n'a venit încă.

Fără îndoială, e rezervat unui succesor al lui Piu X să facă pentru *Syllabus*-ul său opera de control şi aliniere pe care Leon XIII a făcut-o pentru *Syllabus*-ul lui Piu IX».

Nervositatea printre catolici era destul de mare din cauza celorlalte chestiuni menţionate mai nainte. Publicarea Syllabus-ului puse vârf, alimentând atmosfera de nervositate, ciudă şi furie de care multe cercuri sunt cuprinse.

Şi să nu se creadă că a încetat un motiv al tulburării pentruca să înceapă altul. Nu, toate există la olaltă făcând o zarvă şi o turburare haotică. Spiritele sunt foarte aprinse, iar discuţiunile, care de trei luni nu mai încetează, foarte înverşunate şi pornite spre păruială.

Aceste înfăţişări în sânul bisericii catolice fără îndoială că nu-s edificătoare. Ele dau nota procesului de desagregare doctrinală care încet-încet se îndeplineşte în cuprinsul ei, împărţind lumea în taberi opuse, cu toată unitatea administrativă. Dupăcum în sânul protestantismului există azi două direcţiuni: tradiţională

şi liberală, de asemenea şi în sânul catolicismului. Se înţelege că reformiştii catolici nu-s mulţi faţă cu grosul opus, dar ei fac parte din elita intelectuală care, oricât îi va înăduşì *Syllabus*, tot trag ceva în cumpănă. Şi dacă momentan nu pot face nimica, curentul lor creşte, pregătind multe temeri celor din Vatican.

Ce va aduce viitorul nu se ştie. Situaţiunea de faţă este însă că în sânul lumii învăţate şi conducătoare catolice există separaţiuni şi plesnituri adânci care nu se pot înlătura nici cu isgoniri, (Tyrell în Anglia), nici cu interziceri de a preda (prof. Renz în Münster), nici cu excomunicări şi nici chiar cu rugurile de odinioară, cari secerau pentru Christos.

S'a suspendat revista reformistă *Demain* din Lyon, dar oamenii şi cetitorii ei vor exista, producând generaţiuni după chip şi asemănare.

Fără îndoială, dupăcum observă şi *Journal de Genève*, se află între reformişti şi oameni prea extremi. Dar tocmai aceasta dovedeşte cât de puternică e criza actuală şi cât de slabă apare perspectiva de a o biruì fără concesiuni. In asemenea împrejurări ceeace e mai necesar sunt conducătorii pricepuţi. Ii are catolicismul?... Certurile actuale par a răspunde negativ, dar viitorul va vorbì mai limpede.

Heidelberg, 19 Iulie (1 August) 1907.

Arhim. Iuliu Scriban.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Douăzeci de ani dela înfiinţarea societăţii studenţilor în teologie. Bucureşti, tip. Regală, 1907, pag. 103. E o broşură ocazională, tipărită de numita societate literară, din prilejul împlinirii alor două decenii dela întemeierea ei. Afară de istoricul pe scurt al societăţii, cărticica aceasta cuprinde o seamă de lucrări, mai mari şi mai mărunte, din domeniul literaturii bisericeşti, datorite foştilor şi actualilor membri ai societăţii.

Astfel, dintre studiile de natură teoretică, sunt vrednice a fi relevate acela al prof. Mihălcescu despre religiunea Chinezilor, care e un bun articol de informaţie; un studiu larg şi documentat al diac. Popescu Mălăeşti despre însemnătatea şi autoritatea cărţilor Vechiului Testament şi un tratat al învăţatului arhimandrit I. Scriban despre voinţa liberă şi predestinaţiunea dumnezeiască.

Dintre celelalte articole mai mărunte, multe la număr, remarcăm cel al lui G. Popescu-Breasta, despre «când şi cum s'a introdus limba română în biserica românească», — şi două articolaşe din condeiele alor doi tineri clerici de-ai nostri din Ardeal: un fragment din monografia istorică-literară despre ziaristica noastră bisericească, care ar merita publicată în întregime, de O. Ghibu, şi altul «La denii» de clericul Ion Duma, care, sub haina unei povestiri poetice, îndrumă la bogăţia frumuseţii celei nesecate şi neasemănate a poeziei noastre religioase. Mai amintim, în sfârşit articolaşul dlui I. Gh. Iavin, care arată înrâurirea şi folosul sufletesc, ce se poate scoate din literatura novelistică a lui Slavici şi Agârbiceanu, cari ne înfăţişează, în chip atât de cuceritor, figurile adevăraţilor preoţi de ispravă, cum e popa Trandafir şi Popa Pârvu. Autorul are toată dreptatea, că de literatura aceasta de «preoţi luptători» noi avem mare trebuinţă, dar — noi credem — că şi mai mare trebuinţă avem de *înşişi* acei «preoţi luptători», cari să trăiască aevea şi să lupte pentru înălţarea celor mulţi şi umiliţi, încredinţaţi păstoririi lor. De aceea, alături cu literatura de imaginaţie, care, fără îndoială, clădeşte şi ea temeliile culturii sufleteşti, însă pe încetul, în mod latent şi liniştit — trebue ca însaş *creşterea* în seminarii a preoţimii noastre să-şi formuleze de ţântă supremă: înzestrarea poporului cu preoţi luptători. Iar preoţi luptători vor ieşi din clerici bine pregătiţi, conştienţi de rolul lor în desvoltarea istorică şi în pregătirea sorţii poporului, şi însufleţiţi deopotrivă de mântuitoarele principii ale evangeliei, ca şi de dragostea şi alipirea nestrămutată faţă de popor, cu toate nevoile, nădejdile şi frământările lui sufleteşti. Idealul acestei creşteri se va atinge, când în fiecare sat românesc din Ardeal va fi un preot de ispravă ca Tanda şi ca Pârvu! ***Gh. Tulbure.***

Dr. Vladimir Dimitrievici: Nazarenismul, istoria şi fiinţa lui; trad. rom. de Iosif Bălan, profesor, Caransebeş, 1906, pag. 250.

Dl Iosif Bălan, profesor la Caransebeş, aduce un bun serviciu prin traducerea dsale din sârbeşte, preoţimii, bisericii şi neamului nostru. Scopul acestei cărţi e de a da preoţimei o armă de apărare în potriva lăţirei eresului nazarinean, care propoveduеşte o credinţă greşită, răsărită din cele mai estravagante secte protestante, având o morală falşă şi necorăspunzătoare, nici legii naturale nici celei divine. Principiile fanatice ale acestor eretici nimicesc chiar şi cele mai intime legături dintre oameni, cari şi *«pieile-roşii»* le respectă, legăturile familiare. (Cf. Vezi cap IV. al acestei cărţi: *«Scene şi tablouri din vieaţa Nazarenilor»*). Cartea aceasta, bazată pe o informaţie bogată, critic şi bine aleasă, ne arată întregul proces de desvoltare precum şi fiinţa acestui eres născut în veacul al XIX-lea sau mai bine zis consolidarea şi lăţirea lui prin preotul *Samuil Enric Fröhlich.* Se discută cu multă pătrundere şi erudiţiune principiile de credinţă şi morala nazarenilor precum şi vederile lor cu privire la ritualul bisericii ortodoxe arătându-se falşitatea punctelor lor de pornire precum şi a concluziilor la cari ajung. In urmă ni-se dau deosebite scene

şi tablouri din vieaţa acestor eretici blânzi la faţă, dar vicleni fără seamăn, precum şi măsurile ce până acum s'au luat împotriva lor. Cartea se împarte în 8 capitole; I: *Originea numirii Nazarean*; II: *Direcţiunile de credinţă, în cari e rădăcina sectei nazarene;* III: *Intemeietorul nazarenismului;* IV: *Istoria lăţirei sectei nazarene;* V: *Mărturisirea nazarenilor, organizaţia şi obiceiurile lor,* cel mai extins capitol; VI: *Scene şi tablouri din vieaţa nazarenilor;* VII: *Măsurile de până acum luate în contra nazarenismului* şi VIII: *Meditaţiuni finale.*

Lăţirea eresului nazarinean între credincioşii bisericii noastre e o arătare simptomatică şi periculoasă, căci rupând o seamă de credincioşi din sinul bisericii strămoşeşti, îi scoate din mijlocul tradiţiilor noastre bisericeşti culturale şi naţionale, şi îi expune pierzării în massa străinilor de aceeaş credinţă. Schimbându-şi unul legea îşi perde legătura intimă cu căminul părintesc, legăturile familiare, căci după învăţătura nazareană e mai de aproape un nazarean, ca un tată, care trăeşte în legea adevărată, iar prin aceasta slăbind instinctul de conservare şi adăugând şi principiile nazarene comuniste, uşor se perd mulţi de ai nostri ca spicul smuls din rădăcină.

Fiind aceasta o pierdere incalculabilă, a preoţimei noastre e datoria ca pe toate căile, cu blândeţă şi chibzuială, lucrând cu statornicie şi intenzitate, să caute să saneze acest rău. Stilul cărţii e cam greoiu, limba nu este pe unele locuri destul de frumoasă.

Fiindcă orice rău e mai uşor de vindecat atunci când îi cunoşti sorgintea, căile de propagare şi scopurile ce le urmăreşte, recomandăm cu căldură preoţimei noastre traducerea dlui I. Bălan, ca o bună călăuză întru apărarea turmei de lupi şi întru păzirea seminţei de amestecul cu neghină. *V. P.*

*

Dările de seamă promise pentru acest număr, trebue să rămână, din lipsă de spaţ pentru numărul viitor.

INFORMAŢIUNI.

† ***Dr. Vasile Găina.*** Ca un fier roşu ne-a pătruns inimile, vestea neaşteptată, că Dr. Vasile Găina, vrednicul şi eruditul profesor al facultăţii teologice din Cernăuţi, a încetat din vieaţă subit, în 31 August n. Il ştiam în floarea vieţii, plin de bărbătească vigoare, lucrând cu o rară pricepere şi tragere de inimă pentru înaintarea ştiinţii teologice, pentru binele bisericii şi al neamului nostru. Înzestrat cu o ştiinţă vastă şi temeinică, cu minte luminată şi inimă caldă, acest bărbat într'adevăr superior ne îndreptăţia la cele mai mari speranţe de aici înainte. Moartea lui înainte de vreme înseamnă o pierdere ireparabilă pentru şcoala înaltă al cărei dascăl sărbătorit a fost, pentru ştiinţa noastră teologică, pe care a îmbogăţit-o prin lucrări de o trainică valoare, cu deosebire însă pentru biserica şi neamul nostru din ţărişoara Bucovinei, întru a cărui înaintare şi-a depus puterile şi străduinţele cele mai frumoase ale marelui şi nobilului său suflet. Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Asupra vieţii şi activităţii scumpului defunct vom reveni în numărul viitor.

Prelaţi decedaţi. In 17 Iulie a. c. a răposat patriarhul sârbesc din Carloviţ, *George Brancovici,* în etate de 77 ani. Inmormântarea s'a făcut în 22 Iulie cu solemnitate mare, fiind de faţă un reprezentant al Majestăţii Sale Regelui nostru, altul al Regelui sârbesc Petru, un reprezentant al Principelui de Muntenegru şi reprezentanţi ai bisericilor surori. Este cunoscută campania ce s'a pornit împotriva patriarhului din partea majorităţii sinodului sârbesc din anul acesta, cu scopul de a-l scoate din scaunul patriarhal. Moartea însă l-a scăpat de judecata lumii acesteia. Ca urmăş al său se presupune că va fi ales episcopul Vârşeţului Zmeianovici.

In 20 Iulie a murit în urma unui atac de apoplexie arhiepiscopul şi mitropolitul ortodox din Seraievo (Bosnia) în etate de 67 ani.

Un institut biblic românesc. In întroducerea ce o face părintele *Constantin Morariu,* din Pătrăuţi (Bucovina) la lucrarea sa întitulată „Virtutea creştină, tom. II, Virtuţile cardinale", a cărei publicare s'a început în „Biserica ortodoxă" Nr. 4 a. c. — stărue cu căldură pentru înfiinţarea unui institut biblic românesc, în care s'ar puteà tipărì sf. Scriptură în mii de exemplare pentru a se vinde ieftin şi răspândì lesne printre poporul dela sate, oferindu-i astfel hrana sufletească de lipsă şi cel mai desăvârşit îndreptar pentru vieaţa sa morală.

Propunerea aceasta este cât se poate de salutară şi o sprijinim şi noi cu toată căldura, făcând apel la toţi binevoitorii şi doritorii ridicării morale a poporului nostru să contribue pentru înfiinţarea grabnica a amintitului institut biblic. Un început frumos s'a făcut deja prin contribuţia familiilor Dimitrie Bilcescu şi Alimăneşteanu cu 5,000 lei. Propunerea vom discuta-o încă în această revistă.

Revista bisericească-literară „Candela", care apare la Cernăuţi a împlinit al 25-lea an de când s'a înfiinţat la iniţiativa arhiepiscopului şi mitropolitului Dr. Silvestru Morariu-Andrieviciu. Condusă de bărbaţi învăţaţi această revistă s'a ţinut la înălţime în tot decursul celor 25 ani de existenţă, fiind într'adevăr o *candelă,* care a răspândit lumina cunoştinţii şi a adevărului dumnezeiesc în sinul preoţimii bucovinene şi, în parte, a preoţimii române de pretutindenea. In jurul „Candelei" s'au grupat scriitorii mai de seamă din biserica Bucovinei, îmbrăţişând toţi ramii teologiei creştine ortodoxe şi contribuind prin publicaţii de valoare la progresul ei. Unele dintre aceste publicaţii au apărut şi în ediţiuni separate.

Nr. 7, ca număr iubilar, cuprinde pe lângă un „Cuvânt înainte", un articol întitulat „Lege" de tinărul profesor pentru limba şi literatura rom. dela univ. din Cernăuţi, Dr. Sextil Puşcariu; biografia arhiep. şi mitrop. Dr. Silvestru Morariu-Andrieviciu, întemeietorul şi primul protector al „Candelei"; biografia actualului ei protector, arhiep. şi mitrop. D. Vladimir de Repta, — amândouă scrise de regretatul prof. Dr. Vasile Găina; urmează în şir biografiile redactorilor: Dr. Vasile Mitrofanovici, arhipresb. Artemie Berariu şi Dr. Emilian Voiuţschi, scrise de Prof. Dr. Teod. Tarnavschi, Dr. Stefan Saghin şi Dr. Ioan Cornoiu. Prof. Dr. Petru Barbu combate unele erori şi prejudiţii, din cauza cărora sufere catehizarea la noi. Păr. Dim. Dan scrie despre „Fundatorul bis. din mănăst. Suceviţa", şi Dr. G. Ciuhandu (Arad) ne dă un foarte interesant şi temeinic studiu despre „Chestiunea ritului răsăritean în desvoltarea sa până azi, pe teritorul ungar". La sfârşit se află bibliografia tuturor publicaţiunilor din „Candela" în decursul celor 25 ani.

Din parte-ne, îi urăm „Candelei" o vieaţă îndelungată şi un viitor strălucit!

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice și date tipiconale pe lunile: Iulie, August și Septemvrie 1907.

Norme generale: La Utreniile Duminecilor de peste an, tipicul, între altele, prescrie: *a se cetì și câte una dintre cele unsprezece Evangelii ale Învierii.*

Ordinea, în care urmează a se cetì cele unsprezece Evangelii la Utrenia Duminecilor peste tot anul pascal, este cea următoare:

La Dumineca Tomii Evang. 1-a, la Dum. Mironosițelor a 3-a, la Dum. Slăbănogului a 4-a, la Dum. Samarinencei a 7-a, la Dum. Orbului a 8-a, la Dum. Sfinților Părinți a 10-a și la Dum. I-a după Rosalii 1-a.

De aci, în Duminecile următoare, se continue cetirea acestor Evangelii, dela a doua până la a 11-a, în ordinea lor numerică; apoi, în aceeaș ordine, se repețesc — începând dela 1-a — până în Dumineca a 5-a a „Păresimilor" inclusive.

Paralel, și în aceeaș ordine, la locul prevăzut de tipic, se cântă Dumineca la Utrenie și câte una din cele unsprezece „*Voscresne*" sau „*Sfetilne*" ale Invierii, cari, după număr și după cuprins, sunt compuse în conglăsuire cu cele 11 Evangelii ale Utrenii Duminecilor. Abatere dela ordinea amintită, în care se cetesc cele 11 Evangelii și se cântă cele 11 „Voscresne" la Utrenia Duminecilor, se face în cazurile următoare: în Dumineca Floriilor, a Paștilor și a Rosaliilor, cum și în acele Dumineci, în cari — eventual — ar cădea vre-una din sărbătorile mari, al căror tipic, deși Dumineca fiind, esclud cântările Octoihului, cum sunt: Nașterea, Botezul, Schimbarea la față a Domnului și Inălțarea sfintei Cruci; căci, în acele cazuri: la Vecernie, la Utrenie și la Liturgie, se cetesc și se cântă toate ale praznicului, deci și Evangelia și „Sfetilna Utreniei.

Date speciale pe lunile Iulie și August 1907:

1-a Iulie: Dumin. a 3-a după Rosalii, gl. 2, voscr. a 3-a; la Liturgie: Evang. dela Mateiu a acestei Dumineci.

8 Iulie: Dumin. a 4-a după Ros., gl. 3, voscr. a 4-a; la Liturgie: Evang. dela Mateiu, a Duminecii.

15 Iulie: Dum. a 5-a după Ros., gl. 4, voscr. a 5-a; la Liturgie: Evang. dela Mateiu a Duminecii.

20 Iulie: Sf. Proroc Ilie. La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie, toate ale sărbătorii, după tipicul zilii.

22 Iulie: Dum. a 6-a după Ros., gl. 5, voscr. a 6-a; la Lit.: Ev. dela Mat. a Dum.

29 Iulie: Dum. a 7-a după Ros., gl. 6, voscr. a 7-a; la Liturgie: Evang. dela Mateiu, a Duminecii.

5 August: Dum. a 8-a după Ros., gl. 7, voscr. a 8-a; la Lit. Ev. Dum., dela Mat.

6 August: Schimbarea la față a Domnului. La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: Toate ale praznicului, după tipicul Mineiului.

12 August: Dum. a 9-a după Rosalii, gl. 8, voscr. a 9-a; La Liturg. Evang. dela Mateiu, a Duminecii.

15 August: Adormirea Născătoarii de Dumnezeu. La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: toate ale sărbătorii, cum se găsesc la Mineiu.

19 August: Dumineca a 10-a după Rosalii, glas 1-iu, voscr. a 10-a; la Liturgie, Evang. Duminecii dela Mateiu.

26 August: Dumineca a 11-a după Rosalii, gl. 2, voscr. a 11-a; la Liturgie, Evang. dela Mateiu, a Duminecii.

29 August: Tăierea capului sfântului Ioan Botezătorului. La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: toate după tipicul zilei dela Mineiu.

2 Septemvrie: Dum. a 12-a după Rosalii gl. 3, voscr. I-a. La Vec. și al Utr.: toate ale gl. al 3-lea și ale Mineiului, după tip. Duminecilor. Apost. și Evang. Duminecii.

8 Septemvrie: *Nașterea Născătoarei de Dumnezeu.* La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: toate ale sărbătorii, cum se găsesc la Mineiu.

9 Septemvrie: Dumineca înaintea Înălțării sfintei Cruci: gl. 4, voscr. a 2-a. La Vecernie și la Utrenie: toate ale glasului și ale Mineiului, după tipicul Duminecilor de obște. — Apost. și Evang. acestei Dumineci și Irmosul Nașterii Născătoarei de Dumnezeu.

14 Septemvrie: *Înălțarea sfintei Cruci.* La Vecernie și la Utrenie: toate după tipicul zilei, cum se găsesc la Mineiu. La Liturgie, în loc de: „Sfinte Dumnezeule", cântăm: „Crucii tale". Apostol, Evang., Irmos și Priceasnă ale praznicului.

16 Septemvrie: *Dumineca după Înălțarea Crucii:* gl. 5, voscr. a 3-a. La Vecernie și la Utrenie: toate ale glasului cu ale Mineiului. La Liturgie: Apost. și Evang. ale acestei Dumineci și Irmosul Crucii.

23 Septemvrie: Dumineca a 15-a după Rosalii: glas 6, voscr. a 4-a. La Vecernie și Utrenie: toate ale glasului și ale Mineiului. Apost. și Evang. acestei Dumineci.

30 Septemrrie: Dumineca a 17-a după Rosalii: glas 7, voscr a 5-a. La Vecernie și la Utrenie: toate ale glasului și ale Mineiului ca și în alte Dumineci. La Liturgie: Apostolul și Evangelia Duminecii. *Cantor.*
